

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

КОШЕЛІВСЬКА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

**КОРЕКЦІЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СВЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ
ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ
КАЗКОТЕРАПІЇ**

Спеціальність 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійна програма Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка. Логопедія)
Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник
_____ Ю. А. Бондаренко
доктор педагогічних наук,
професор кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти
«_____» _____ 2021 року

Виконавець
_____ Т. В. Кошелівська
«_____» _____ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КАЗКОТЕРАПІЇ ЯК ЗАСОБУ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	6
1.1. Концептуальні засади використання казкотерапії в освітньому процесі.....	6
1.2. Корекційно-педагогічні можливості казкотерапії в роботі з дітьми з затримкою психічного розвитку.....	22
1.3. Особливості емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку.....	30
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ ЯК ЗАСОБУ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	34
2.1. Дослідження впливу казкотерапії на розвиток дошкільників із затримкою психічного розвитку	34
2.2. Методичні засади використання казкотерапії в освітньому процесі	46
2.3. Корекційна спрямованість казкотерапії в роботі з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.....	49
Висновки до розділу 2.....	55
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дитинство – дуже особливий період у загальному розвитку та становленні особистості. Неодмінний атрибут дитинства будь-якої людини, будь-якої нації і історичної епохи є казка. Завдання дорослих створити умови для гармонійного та здорового розвитку дитини, допомогти рости не лише фізично, а й особистісно. Закордонні та вітчизняні вчені підкреслюють важливість дошкільного періоду для розвитку творчих здібностей особистості, розширення свідомості (Е. Еріксон, В. Войтко, Л. Кондратенко ін.), становлення системи ставлень (О. Кононко, М. Лісіна та ін.).

Одним із ефективних методів роботи з дітьми дошкільного віку, зокрема, з дітьми із затримкою психічного розвитку є казкотерапія. «Казка – це активна естетична творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття, уяву, волю. Ця творчість починається уже в момент розповіді, а найвищий її етап – інсценування» – стверджує Василь Сухомлинський.

Багато видатних педагогів, психологів, письменників підкреслювали виховне і розвивальне значення казки (С. Русова, І. Франко, К. Ушинський, Л. Толстой, В. Сухомлинський та ін.). Різні аспекти роботи з казкою висвітлені у працях сучасних дослідників, педагогів-практиків (А. Богущ, Н. Вітковська, Т. Гризоглазова, Д. Джола, Н. Лисенко, Ю. Мандрик, О. Савченко, О. Чебикін, А. Щербо та ін.), психологів (О. Запорожець, Н. Карпинська, Т. Рубцова, Н. Молдавська та ін.).

Ефективність використання казкотерапії в корекційному навчанні підкріплюється широким спектром наукових праць Т. Зінкевич-Євстигнєєвої, В. Мурашевського, А. Міллера, О. Рау. Корекційно-реабілітаційним впливом казки займалися Т. Вохмяніна, М. Осоріна, Н. Пезешкіан, О. Петрова, Д. Соколов, дослідження яких засвідчили позитивні результати в роботі з дошкільниками, які мають різноманітні емоційні та поведінкові проблеми,

труднощі в сприйнятті своїх відчуттів, у комунікативно-рефлексивних процесах.

Проте теоретичний аналіз засвідчив недостатність вивчення питання впливу казкотерапії на розвиток емоційно-вольової сфери дітей із затримкою психічного розвитку, що і обумовило вибір теми магістерського дослідження.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дослідження виконано в межах колективної теми кафедри спеціальної та інклюзивної освіти: «Корекційно-реабілітаційна діяльність в сучасному освітньому просторі» (державний реєстраційний номер 0121U 09109).

Мета дослідження: дослідити корекційну спрямованість казкотерапії в розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Завдання дослідження:

1. Вивчити стан розробленості проблеми корекції емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами казкотерапії в теорії спеціальної освіти.
2. Дослідити вплив казкотерапії на розвиток дошкільників із затримкою психічного розвитку на прикладі українських народних казок.
3. Розкрити методичні засади використання казкотерапії в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.
4. Визначити корекційну спрямованість казкотерапії в роботі з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Об'єкт дослідження: корекційно-розвиткова робота з дошкільниками із затримкою психічного розвитку.

Предмет дослідження: корекція емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами казкотерапії.

Методи дослідження: Для досягнення мети та виконання поставлених завдань було використано загальнонаукові *методи теоретичного дослідження* (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення) та

емпіричні методи: спостереження, методика «Сходінки», методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину», анкета для батьків.

Елементи наукової новизни одержаних результатів: *узагальнено* теоретичний матеріал щодо питання теоретичних засад казкотерапії як засобу корекції емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку; *доповнено* дані щодо корекційної спрямованості казкотерапії в роботі з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Практичне значення: результати роботи можуть бути використані вихователями закладів дошкільної освіти, вчителями-дефектологами, психологами, які працюють з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, батьками (опікунами).

Апробація результатів дослідження та публікації. Апробація результатів здійснювалася шляхом участі в одній конференції VIII Міжнародна заочна студентська науково-практична конференція «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців».

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (найменування) та додатків. У тексті містяться 8 таблиць, 16 рисунків. Основний зміст магістерської роботи викладено на 6 сторінках. Загальний обсяг магістерської роботи складає 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КАЗКОТЕРАПІЇ ЯК ЗАСОБУ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Концептуальні засади використання казкотерапії в освітньому процесі

Казка – це один із найпоширеніших видів усної народної творчості. Кожен народ впродовж свого існування створював казковий епос. За часом виникнення казки відносять до найдавніших форм народної творчості. Всі народи мають свої сюжети, де відображається їх життєва та соціальна філософія, на яку впливають історія та побут.

Казка – це фольклорний оповідний твір, де описуються вигадані та часто фантастичні події, відрізняють захоплюючим сюжетом. За змістом та поетикою казки знаходяться близько до билин, легенд, сказань та балад. В них часто зустрічаються пісні, приказки та прислів'я, загадки та примовляння. Сам термін «казка» від слова «казати». [48]

В народних казках від покоління до покоління передають мудрість народу про життєвий досвід, мрії, почуття [19]. Українські народні казки - складний жанр, він поєднує в собі різні твори за походженням, змістом та стилем. Одні казки вирізняються особливим складом дійових осіб, інші - фантастичним сюжетом чи соціально-побутовими конфліктами. Казка має три жанрових види (див. рис.2.2.)

Рис.2.2. Жанрові різновиди казки

У казках про тварин звірі нереалістично персоніфіковані. Ще більш нереальні фантастичні казки, де всі діючі персонажі, предмети чудодійні, а сама ідея - пронизана чарівною атмосферою. Частка фантастики присутня і в побутових казках, хоча вони найнаближені до реальності, соціальних і побутових особливостей українського народу.

Найдавнішими є казки про тварин, хоча вони втратили первісний характер. Лише в деяких казках збереглися маленькі згадки про походження тварин і птахів.

Головний зміст фантастичних казок – подвиг, у здійсненні якого герою приходять на допомогу мудрі сили природи, які дають йому поради, підтримують різними способами.

Соціально-побутові казки основані на обігруванні характерних рис негативних персонажів в комічні, практично фантастичні сюжети. В українських казках надається багато уваги побутовим ситуаціям. Інколи це не йде на користь літературним якостям твору, проте, українські казки мають у собі важливі знання для ознайомлення з матеріальною та духовною історією українського народу.

У казці зафіксовані національні традиції. Мотив, тема, образи, мова казки як невід'ємної частини усної народної творчості представляють

самобутній світ, що має особливе значення для кожного народу, що розвивався у своїх історичних умовах [29].

Д. Б. Эльконін вважав, що класична (чарівна) казка найбільше відповідає справжньому характеру сприймання дітьми художнього твору, в неї є шлях тих дій, що треба зробити дитині. У разі, якщо такий шлях в казці відсутній, то дитина губиться, відволікається від сюжету казки. Цим пояснюється складнощі дітей у сприйманні складніших творів.

На думку А. В. Запорожця, цінність казки в тому, що «вона сприяє активному співпереживанню персонажам, постановці себе на їх місце, дії начебто від їх особи».

Деякі вчені говорять про сприйняття соціально значущих моделей поведінки завдяки казці. В. В. Абраменкова вважає: «Народна казка в поетичній художній формі надає суспільно-типізовані зразки соціальнопсихологічних відносин в сім'ї: між подружжям, між батьками та дітьми, між дітьми, між дітьми та дорослими, між членами родини та ін.» [59].

М. В. Єрмолаєва вказує на вираженість у народних казках християнських цінностей: віри, соборності, доброти до слабшого. Образ Івана-дурня, на думку автора, є символом протистояння між життєвим здоровим глуздом та духовною мудрістю.

О.Є. Сапогова звертає увагу на такі особливості казково-фольклорного світу:

- екстравертність, в ньому людина переважно діє, виявляє свої думки і почуття зовні;
- йому притаманні квазі-реальність та квазі-логіка;
- світ древньої казки доволі замкнутий, обмежений;
- казка показує своєрідну абсолютизацію, максимальність, граничність характеристик та високий ступінь об'єднання індивіда з довколишнім світом;

- «позачасовість» казкового змісту.

Це говорить про своєрідні функції казки як посередника між дитячою свідомістю, що розвивається та реальністю [14].

Можна окреслити основні важливі ідеї народних казок.

1. Навколишній світ - живий. В будь-яку хвилину що завгодно може заговорити до нас. Ця ідея дуже важлива для формування дбайливого і осмисленого відношення до всього, що нас оточує.

2. Живі об'єкти довколишнього світу, що можуть діяти самостійно, приймають рішення, також мають право на власне життя. Ця ідея важлива для формування здатності приймати інших.

3. Поділ добра та зла, завжди перемога добра. Ця ідея важлива для підтримки сили духу та бажанню прагнути до найкращого.

4. Найцінніше отримується після подолання випробувань, оскільки те, що дісталось задарма, може швидко зникнути. Ця ідея важлива для формування механізму визначення цілей та терпіння.

5. Поруч з нами безліч помічників. Проте вони приходять на допомогу в тому випадку, коли ми не можемо самостійно впоратися з проблемною ситуацією чи завданням. Ця ідея важлива для формування самостійності, та довіри до світу.

Народна казка дає можливість перевтілитися на улюбленого персонажа, брати участь в пригодах, в той же час вбираючи в себе потрібні для соціальної адаптації норми, правила та звичаї, що транслиуються у казках. Разом з тим, ключовими завданнями, що вирішуються завдяки застосуванню казкотерапії народними казками, є такі:

а) формування системи взаємовідносин з новими для дитини соціальними об'єктами (наприклад, вихователями та іншими людьми) – для цього необхідно вибирати народні казки, в яких розкрита тема важливості взаємоповаги та довіри, шанобливого ставлення один до одного (*«Батько та син»*, *«Дві кізоньки»*, *«Летючий корабель» та ін.*);

б) забезпечення комфортної адаптації дитини в новому дитячому колективі, налагодження взаємовідносин між дітьми у групі – з цією метою треба обирати казки про дружбу, важливість взаємної допомоги та підтримки («*Зайчикова хатка*», «*Ріпка*», «*Сірко*», «*Рукавичка*», «*Котик і Півник*», «*Коза-дереза*», «*Котигорошко*» та ін.);

в) ознайомлення дитини з нормами та цінностями нового середовища – тут ефективним буде використання казок про добро і зло, справедливість і несправедливість, правила поведінки в різних життєвих ситуаціях та здатність знаходити вихід із складних ситуацій («*Івасик Телесик*», «*Кривенька качечка*», «*Півник і двоє мишенят*», «*Казка про двох цапків*», «*Лисиця та Журавель*», та ін.)

Важливим завданням фахівців, що працюють з дітьми є психологопедагогічна підтримка позитивних якостей розвитку, таких як мотивація до досягнення мети, турботливість, активність, відповідальність, впевненість і співчуття.

Показані казкою виховні ідеали українського народу забезпечують розвиток в дитині дбайливого та турботливого відношення до присутніх поряд людей, переконують дитину в беззаперечній перемозі добра, здатності досягати своїх цілей за умови, якщо до цього буде докладено певні зусилля, формують віру в краще майбутнє, довіру до світу. Такими є казки про сімейні відносини, чуйність, уважність та шанобливе ставлення до рідних людей («*Названий батько*», «*Добрі брати*», «*Закопане золото*», «*Сім лозин*», «*Про батьківську любов*», «*Про матір-зозулю*» та ін.).

Казка є засобом діагностики та корекції у сфері почуттів та поведінки, що може бути завдяки тому, що дитина, приміряючи на себе роль казкового героя, може спокійно говорити про те, що її турбує, свої думки та почуття. Казка використовується для подолання негативних нюансів розвитку дітей дошкільного віку із ЗПР, наприклад, тривожності, недовіри до інших, замкнутості, різноманітних страхів.

В такій роботі ключовими функціями казки є:

а) функція дзеркала – проєкція емоційного стану дитини, її переживань та думок на сюжет казки для порівняння та усвідомлення проблем;

б) функція моделі – у казці пропонується декілька варіантів вирішення проблеми, вона показує дитині, як вчиняти правильно, даючи вибір із декількох зразків моделей поведінки відповідно до ситуації;

в) функція опосередкування – казка є засобом встановлення довірливих відносин між дитиною та дорослим та допомагає у виховній діяльності, чітко регламентуючи вимоги до дитячої поведінки через образи казкових героїв;

г) функція збереження досвіду – отримання дитиною вміння інтерпретувати зміст проблем, знайомий раніше через казку, відповідно до реальних життєвих умов та ситуацій;

г) функція повернення на ранні етапи індивідуального розвитку – казка як засіб розвитку образного мислення, уяви, фантазії, примірювання на себе ролі казкового героя, налагодження доброзичливих відносин між батьками та дітьми;

д) функція альтернативної концепції – дитині пропонується альтернативний варіант відомої їй казки, що примушує дитину думати, аналізувати та оцінювати звичний казковий сюжет та героїв казки з іншого боку. [27]

До казок, що застосовуються з терапевтичною метою, належать страшні казки про різні нечисті сили, наприклад, Бабу-Ягу, Коцю Безсмертного, триголового Змія, водяного та ін.) а також дитячі казки «страшилки», що виконують, насамперед, психотерапевтичну функцію, тому що самостійно створюючи й розповідаючи «страшилки», дитина таким чином моделює емоції подолання своїх страхів.

Вербалізація страхів викликає емоційну відповідь, що виступає в ролі психологічного захисту. [31] Зокрема, Г. Кошонько говорить про можливість використання методики «Казка про страх» (дитині пропонуються розказати історію, пов'язану з її страхом). Також дієвим є

прийом «Придумай завершення казки» (дитині пропонують закінчити казку за заданим початком: «Жив-був хлопчик, який усього боявся. Одного разу він потрапив до дрімучого темного лісу. І раптом на його шляху...»).

[31] Головною метою такої роботи є допомогти дитині усвідомити, що казкові герої вигадані, та залежно від бажання дитини, персонажі можуть бути не лише страшними, а й добрими, щирими та кумедним. Можна змінювати ситуацію на протилежну, показати її з іншого боку, допомогти дитині вибрати комфортну соціально прийнятну модель поведінки.

Казкотерапія дає можливість опанувати правильні моделі поведінки, знизити тривожність, мінімізувати негативні емоції. Сприйняття казок допомагає дітям впоратися із своїми негативними станами, страхами, невпевненістю в собі, небажанням пізнавати нове тощо [13].

Основними прийомами в роботі казкою є:

- слухове сприйняття казки дитиною за допомогою фахівця;
- аналіз казки з детальним обговоренням сюжету, мотивів і героїв твору, формулювання висновків;
- переказ казки дитиною від першої чи третьої особи;
- «переписування» казки шляхом зміни її сюжету, фіналу або деяких героїв;
- малювання за мотивами казки;
- театралізація казки дітьми з перевтіленням у казкових героїв, з костюмами та усіма необхідними сценічними атрибутами;
- самостійне створення казки дітьми за моделлю, в якій головним є герой із народної казки;
- використання народної казки як основи для настільного театру, театру картинок та ігор-драматизацій.

Ефективність роботи з дітьми із ЗПР буде вища, якщо враховувати їх індивідуальні якості та обирати казки відповідно до віку. Так, у процесі знайомства з народною казкою молодших дошкільників рекомендується

обирати казки про тварин, де через образи звірів та птахів у алегоричній формі показано людські взаєностосунки. Цей різновид казки є найбільш зрозумілим та цікавим для дітей у такому віці. Це можуть бути такі українські народні казки як *«Півник та двоє мишенят»*, *«Колобок»*, *«Рукавичка»*, *«Лисичка-сестричка»*, *«Заячі страхи»*, *«Про двох цапків»*, *«Коза-дереза»*, *«Лисичка та Журавель»*.

Дітям у середньому дошкільному віці, окрім казок про тварин (*«Як звірі хату будували»*, *«Колосок»*, *«Цап та Баран» та ін.*), можна обирати казки, де головні герої мають надзвичайні здібності, які вони використовують щоб допомагати простим людям або в боротьбі зі злими силами. До таких казок можна віднести *«Сніжниця»*, *«Ох»*, *«Солом'яний бичок»*, *«Кривенька качечка»*, *«Івасик Телесик» та ін.*

Для роботи з дітьми старшого дошкільного віку можна обирати як казки про тварин (*«Пан Коцький»*, *«Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат»*), так і чарівні казки (*«Котигорошко»*, *«Іван-Побиван»*, *«Яйце-райце»*, *«Розумниця»*), а також доречно знайомити дітей із соціально-побутовими казками, що показують особливості сімейних відносин, взаємин між рідними та близькими, а також закладають фундамент уявлень дітей про соціальні ролі та обов'язки у суспільстві, навчають відноситись до всіх проблем та негараздів оптимістично (*«Про язикату Хвеську»*, *«Дідова дочка і бабина дочка»*, *«Ківи лиха»*, *«Гаманець»*, *«Мудра дівчина»*, *«Як мужик пана дунив» та ін.*).

Застосування казкотерапії в роботі з дітьми дошкільного віку із ЗПР дає поштовх розвитку в них активності, ініціативності, самостійності та творчості.

Щоб прищепити дітям любов до рідного краю, до його історії та побутових традицій, доречно використовувати народні легенди різної тематики:

- про виникнення поселень різних рівнів: держави (*«Україна»*), етнічних та історичних регіонів (*«Бойківщина»*, *«Гуцульщина»*,

- «Лемківщина» та ін.), міст або сіл, селищ («Заснування Києва», «Львів»),
- «Кам'янець-Подільський», «Запоріжжя» та ін.);
  - про відношення до рідної землі («Євшан-зілля» та ін.);
  - про видатних українців («Богдан Хмельницький», «Маруся Чурай» та ін.);
  - про народні звичаї та свята («Святий Миколай і злодій», «Сорок святих», «Легенда про Святого Спиридона», великодні легенди та ін.);
  - про визначні пам'ятки («Дніпрові дзвони», «Золоті Ворота», «Батийруйнівник», та ін.);
  - про народне мистецтво: «Писанки», «Кобза», «Чарівна скрипка» та ін.);
  - про народні ремесла та промисли («Як чумаки винайшли скло», «Як винайшли воза», «Як виникла вишивка», «Як було побудовано першу хату», «Як винайшли млин» та ін.);

Варто враховувати індивідуальні та вікові особливості дітей дошкільного віку із ЗПР, позитивні та негативні сторони їх розвитку, забезпечувати комфортне середовище для відновлення емоційного балансу, сприяти розвитку їх духовності та творчості через застосування в освітньому процесі етнокультурних засобів виховання, реалізовувати національнопатріотичне виховання, наприклад: формування високої мовної культури через рідну мову, прищеплення любові до свого краю, народу, виховання поваги до культурної спадщини та ін.

Отже, українські народні казки закладають фундамент морального, етичного, особистісного виховання, адже містять у собі національні та загальнолюдські гуманістичні цінності та відповідають віковим особливостям дітей.

Казкотерапія – це найдавніший в людській цивілізації метод практичної психології, а також один з наймолодших методів в сучасній практиці. Важливою рисою казок є те, що завжди відбувається певна трансформація. Наприклад, слабкий герой перетворюється на сильного, недосвідчений в мудрого, боязливий в сміливого тощо. У такий спосіб казка позитивно сприяє розвитку дітей. Дитина в дошкільному віці асоціює себе з позитивним головним героєм та в своїй фантазії бореться з поганцями, одержує перемогу над злом, долає страхи і т.д, тобто «проживає» казку [16].

Казка – це не лише байка, що дарує дітям відчуття повноцінного дитинства, а й один із методів арт-терапії. За образами та сюжетами казок зашифровано психотерапевтичні методи подолання різних проблем, а також є підказки про те, як поводитися в різних ситуаціях та навіть ті елементи, що впливають на формування характеру. У казках є вичерпний перелік різноманітних проблем, а головне – шляхи їх подолання.

Казкотерапія – один із найбезпечніших та безболісних способів психотерапії. Під впливом казок формується життєвий сценарій, а також за допомогою казкотерапії можна допомогти людині знайти вихід із скрутної життєвої ситуації. У казкотерапії можна створювати й розповідати казки, притчі, легенди, міфи та інші історії. Казка, яку написав клієнт, містить унікальну інформацію про особистість автора і його внутрішній світ, а також допомагає зрозуміти очікування та прагнення, сильні й вразливі сторони, особливості світосприймання і, головне, дає уявлення про її систему цінностей [43].

Казки – частина людської історії, культурна спадщина, що може дати людям відчуття безперервності та спільності. Казки можуть бути загальною крапкою відліку, якщо клієнт знає твір ще з дитинства. Казкотерапією люди займалися завжди, хоча це мало інші назви. У розвитку казкотерапії можна виділити 4 етапи. Особливістю є те, що жоден

із етапів не завершується, поступаючи місцем наступному, а знаменує початок нового етапу.

I етап казкотерапії – це усна народна творчість, що бере початок у глибині століть, але сам процес усної (а пізніше й письмової) творчості триває до нині.

II етап казкотерапії – пошук, збирання, аналіз та дослідження казок і міфів, у психологічному глибинному аспекті. Етап пов'язаний з іменами К. Юнга, М.-Л. фон Франц, Б. Беттельхейма, В. Проппа й інших. Термінологія психоаналізу також ґрунтується на міфах. А сам процес пізнання прихованого змісту казок триває й сьогодні.

III етап – психотехнічний. У всіх педагогічних, психологічних й психотерапевтичних технологіях використовується прийом «Склади казку». Сучасні практичні підходи використовують казку як техніку, як підставу для психодіагностики, корекції та розвитку особистості.

IV етап – інтегративний. Цей етап пов'язаний із формуванням концепції комплексної казкотерапії, з духовним підходом до казок, з розумінням казкотер

апії як природно-доцільної, органічної для людського сприйняття виховної системи, яку перевірили на собі безліч поколінь наших пращурів [50].

Т.Д. Зінкевич-Євстигнеєва відзначає, що казкотерапія – це лікування казкою в тому сенсі, що вона відкриває такі знання, які виявляються на даний момент психотерапевтичними [21]. Т. Д. Зінкевич-Євстигнеєва виділяє п'ять видів казок: (див. рис.2.3).

Рис. 2.3. Види казок (за Т.Д. Зінкевич-Євстингєвою)

Художні (народні чи авторські) казки, як правило, несуть у собі певний психологічний зміст і тому можуть бути використані у психотерапії.

Дидактичні казки складаються для «упакування» навчального матеріалу, використовуються педагогами.

Медитативні казки складаються для отримання позитивного образного досвіду, розслаблення, «підзарядки» для організму. Вони можуть бути трьох типів:

- 1) казки, що допомагають усвідомити себе сьогодні, «тут і зараз»;
- 2) казки, що показують образи «ідеальних» взаємин між батьками і дітьми
- 3) казки, що мають на меті розкриття потенціалу людини. Наприклад, *«Казки зоряної країни Зодіакалії»*. Ключова ідея – показати дитині інформацію про її вище призначення [23].

Поділяючи психокорекційні і психотерапевтичні казки, Т.Д.ЗінкевичЄвстигнеєва диференціює казки, що направлені на м'яку зміну поведінки дітей, та казки, що лікують душу [22].

У казкотерапії можна використовувати різноманітні жанри та види творів. Наприклад, такі як: казки, притчі, байки, легенди, міфи, билини, анекдоти та інші. Казки за метою можна поділити на діагностичні, коригувальні та психотерапевтичні.

Казки для діагностики використовують на початкових етапах казко терапії, завдяки ним можна виявити певні якості особистості, проблеми, рівень розвитку знань про довколишній світ, цінності та ін. Після діагностування застосовують коригувальні казки, метою яких є внесення змін, розвиток навичок, отримання знань, що допоможуть надалі. Завдяки корекційній дії здійснюється позитивний вплив на поведінку дитини.

Для прикладу, якщо сеанс казкотерапії проводиться із дитиною, що замкнута та невпевнена у собі, то в роботі з'ясовується, що причинами такого поведіння є не просто риси темпераменту, а дитячі страхи, то проводячи корекційну роботу використовуються казки, що допоможуть дитині позбавитись цих страхів. Після кількох сеансів казкотерапії дитина стає більш впевненою у собі, їй простіше вирішувати труднощі, легше спілкуватись з оточуючими. [10].

Психотерапевтичні казки можуть використовуватись як на останніх етапах казкотерапії, так і на усіх інших. Вони можуть замінити коригувальні чи діагностичні. Головною метою психотерапевтичних казок є дія не прямо на образ мислення людини чи її поведінку, а на її підсвідомість, духовну складову. Такі казки не надають конкретних готових відповідей людині, а дають змогу самій їх відшукати. Характерним для такого виду казок є те, що вони в основному застосовуються в роботі з дорослими, оскільки дитині ще не вистачає знань, щоб самостійно знайти вихід, дитині необхідна допомога та підтримка від дорослих.

Казки можна типологізувати залежно від автора: авторські та народні. Авторські казки створюють фахівці, що працюють з методом казкотерапії, можуть складати батьки чи вихователі, у залежності від того, яка допомога дитині необхідна, які проблеми треба вирішити, які навички отримати. Народні казки – це усім відомі з дитинства казки народів світу та вони грають дуже важливу роль. Знайомлячись з народними казками, діти засвоюють правильні моральні цінності, формується дружнє ставлення до народів, національностей. За допомогою цих казів дитина знайомиться із культурою інших народів.

Казки також можна класифікувати за вибором об'єкту чи аудиторії, для якої казка призначається. Це групові та індивідуальні, а також орієнтовані на дитячу, підліткову чи дорослу аудиторію.

Групова казкотерапія використовується в основному в садочках та школах з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. Група дітей має включати від 3 до 10 осіб. Чим більша кількість дітей у групі, тим важче відслідковувати проблеми конкретної дитини та подолати труднощі в інтерпретації казок. Діти у такому віці покладаються на думку ровесників та схильні до впливу більшості. Тому ефективніше застосовувати казкотерапію індивідуально або в маленьких групах.

Казки, що призначаються для дитячої, підліткової та дорослої відрізняються за метою та проблемами що в них порушуються. Казкотерапія у роботі з дітьми направлена на подолання дитячих страхів, покращення самооцінки, розвиток творчих здібностей, соціалізації[14].

У структурі комплексної казкотерапії присутні різні операції з казковими образами та сюжетами: від обговорення мотивів героїв і до театралізованих постанов.

Аналіз казок містить власне дослідження архетипів та образів (теоретична форма) і бібліотерапію на вирішення «відкритих» казкових задач (терапевтична форма).

Медитації на казку бувають статичними і психодинамічними. Мета статичної медитації – зняти напругу, допомогти увійти в стан емоційної рівноваги. Психодинамічна медитація пов'язана з рухами, перевтіленнями, з розвитком чутливості, направлена на загальну енергетизацію тіла. Такий вид медитації пов'язаний з тілесними прийомами.

У створенні казок також можливі різні форми: інтерпретація, переписування, дописування, а також безпосередньо створення нових казок та історій. Розказувати казки може сама дитина, може розповідати дорослий дитині, як індивідуально так і в групі.

До театралізації казок модно віднести казки на піску, театралізовані ігри, терапевтичні лялькові спектаклі – тут казкотерапія поєднується з психодрамою.

Казкова іміджтерапія – перевтілення в казкових героїв і «приміряння» на себе їх рис характеру. Такий вид казкотерапії дає змогу відчувати себе в поновому та одночасно вивільняє енергію, що накопичилась через заборони, що підтримуються уявленнями про себе.

Лялькотерапія – створення пальчикових ляльок, маріонеток та розігрування з їх допомогою спектаклів, ігри з тіньовими ляльками.

Малювання казок – психодіагностичне та спонтанне «чарівне» малювання.

Лялькотерапія та малювання пов'язані з продуктивною діяльністю, тому терапевтичний ефект зумовлений творчими переживаннями у процесі створення малюнка або ляльки [21].

Основними рисами, що роблять казку ефективною є:

– сенс казки та її мораль недидактичні. У казках відсутні прямі повчання (як у байках), що не відштовхує клієнта від роботи, оскільки коли дитина відчуває на собі повчальний тиск, в неї навпаки з'являється протест і бажання зробити навпаки. У казкотерапії клієнт у більш м'якій формі, створеній спеціально для нього йде у потрібному напрямку;

– зібраність образів, невизначеність місця дії та імені головного героя. «За тридев'ять земель...», «В деякому царстві...» – нам начебто дають зрозуміти, що ця історія могла бути де завгодно. А місце події буде залежати від того, наскільки близько до себе нам захочеться підпустити все, що відбувається. Конкретне місце дії віддаляє від казкових подій. Дитині набагато простіше уявити себе в казковій країні, ніж у конкретному місці. Головний герой у казці – це зазвичай зібраний образ. Імена головних героїв часто повторюються у казках. Завдяки відсутності персоніфікації клієнту простіше ототожнювати себе з головним героєм. Така риса казки не робить фантазії жодних перешкод;

– це зосередження життєвого досвіду та традицій, що є надзвичайно багатогранними, відзначаються образністю мови. Завдяки образності, казки швидко запам'ятовуються та навіть по завершенню терапії продовжують «жити» в повсякденному житті, допомагають приймати рішення. В сюжетах казок закодовані такі ситуації та проблеми, що зустрічаються в житті кожної людини. Життєвий вибір, кохання, відповідальність, боротьба зі злом – все це зашифровано в образах казок. Кожна ситуація у казці має безліч рівнів та сенсів. Знайомлячись з казкою, ми підсвідомо встановлюємо найважливіший для себе зміст. З часом люди змінюються і одну й ту ж казку сприймають по-іншому, збагачуючи попередній досвід новим розумінням. [12]

Важливість ігор у казкотерапії у тому, що вони забезпечують іншу систему координат, відмінну від такої, що існує в реальному житті. І в такій системі можна засвоїти та досліджувати нові способи поведінки, але без наслідків, які можуть бути в реальному житті. Ігри дають можливість для непрямого звернення до проблем клієнта, обговорення яких прямо було б занадто болючим. Вони можуть стати джерелом радощів й веселощів, будучи водночас серйозною справою.

Б. Беттельхайм говорить, що казка базується на фантазії і що в ній існують дві площини – вона розважає, а також показує підсвідомі аспекти

психіки. У казці є чотири важливі можливості: фантазувати; прийти до тями після глибокого горя; вижити в небезпеці; а головне – розважитися, розслабитися, отримати позитивні емоції. Усі ці елементи грають дуже важливу роль у психотерапії.

Казкотерапія – це терапія казковим середовищем, де можуть проявлятися потенційні якості особистості, знаходиться нереалізований потенціал; може матеріалізуватися бажання; а головне – виникає відчуття захищеності та таємниці.

Казкотерапія – це процес створення зв'язку між подіями в казці та в реальному житті. Це процес перенесення казкових змістів у реальність.

Казкотерапія як інструмент передачі досвіду «з вуст в уста» – це спосіб прищепити дитині особливе ставлення до навколишнього світу; спосіб передачі правильних норм та правил. Вся ця інформація закодована у фольклорних казках, переказах, думках, притчах. Казкові історії, в яких присутній життєвий досвід старших поколінь, допомагають дитині досягнути закони, за якими існує дійсність.

Казкотерапія як інструмент розвитку – це слухання, складання та обговорення казки, завдяки чому дитина розвиває фантазію, уяву, творчість. Діти усвідомлюють важливі механізми пошуку та прийняття рішень.

Казкотерапія як наратив. Знайомлячись з казками, людина вбудовує їх у свій життєвий сценарій, сформовує його. Часто діти просять читати одну і ту ж казку безліч разів.

Казкотерапія як психотерапія. Коли робота над казкою направлена безпосередньо на лікування та допомогу клієнту. Терапевт створює умови, коли клієнт, працюючи з у будь-якій формі, знаходить рішення своїх життєвих негараздів та труднощів [34].

Отже, сьогодні казкотерапія містить у собі багато досягнень психології, педагогіки та філософії різних культур – все це «запаковано» у казковій метафоричній формі, та застосовує різні прийоми: аналіз,

розповідь, складання, переписування, лялькотерапію, іміджтерапію, малюнок, медитації, театралізацію казок і багато інших.

1.2. Корекційно-педагогічні можливості казкотерапії в роботі з дітьми з затримкою психічного розвитку

У роботі з дітьми із ЗПР казкотерапія є одним із найефективніших методів. Казкотерапія виконує діагностичну, коригувальну, реабілітаційну, психотерапевтичну та соціальну функції, завдяки чому дозволяє вирішувати багато завдань. Завдяки казкотерапії можна діагностувати психічний розвиток, відношення дитини до себе та оточуючих, приховані мотиви в поведінці. Використання казкотерапії дає можливість розв'язувати низку педагогічних та психологічних проблем дітей із ЗПР. Наприклад, за допомогою цього методу, вихователь позитивно впливає на розвиток творчого та образного мислення, фонематичного слуху, на вдосконалення вербального апарату, здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Казкотерапія має широкий спектр показань: проблеми з самооцінкою, низький рівень самоприйняття, завищена тривожність, агресивність, конфліктність, страхи та ін. Такі проблеми можна вирішити за допомогою програвання казок, створення історій, обговорення сюжету, героїв та їх вчинків.

Казка посідає важливу роль в житті дитини дошкільного віку, в її психічному розвитку. Завдяки метафорам забезпечується контакт між півкулями головного мозку. Ліва півкуля – логіка та аналітика, а права – творчість, фантазії, уява. Тому сприймаючи казку, працюють обидві півкулі, ліва – аналізує та розбирає логічність сюжету, а права в цей час займається польотом фантазії.

Сприймання казки – це складна діяльність, що з часом вдосконалюється. В ній беруть участь уява, сприйняття, мислення, пам'ять, емоції. Та кожен цей процес має велике значення в загальному розвитку – всі вони знайомлять дитину з навколишнім світом через мистецтво, що допомагає дитині глибше мислити та відчувати. Дуже важливим вмінням, що розвивається в дошкільному віці є здатність подумки діяти в уявних ситуаціях. Казки разом з ігровою діяльністю мають дуже важливе значення для розвитку нового виду психічної діяльності, що зумовлює розвиток творчості. Сприймаючи казку, дитина егоцентрична. З часом вона навчається ставити себе на місце героя, подумки йому співпереживати, радіти та засмучуватись разом з ним. Розвиток такої діяльності дає дитині можливість не лише розуміти явища, що нею безпосередньо не сприймаються, але й подивитися зі сторони на події, в яких вона не приймала участі – а це має важливе значення для подальшого розвитку.

Значний вплив казки на дітей визначається не лише тим, що сприймання казки приводить до отримання знань та вмінь, формування психічних процесів, але й змінює ставлення до навколишнього світу, сприяє появі нових, більш високих мотивів поведінки дітей. Навіть якщо на свідомому рівні дитина не сприймає казку, ефективність роботи все одно є на підсвідомому рівні.

Отже, казко терапія в роботі з дітьми із ЗПР дозволяє стимулювати позитивний розвиток гностичних процесів, інтелекту, моторики, а також коригувати психологічні проблеми.

Т. Д. Зінкевич-Євстигнеєва – автор нового інтегрального підходу, що об'єднує в собі більшість відомих технік, що мають відношення до казок. Комплексна казкотерапія – метод, що застосовує казку, чарівництво для розвитку особистості, її творчості, адаптивних навичок, вдосконалення способів взаємодії з довколишнім середовищем [21].

Казкотерапія як психологічний метод виконує три функції:

- діагностична – можливість передбачити та виявити наявні життєві сценарії та стратегії поведінки дитини; виявлення стану дитини, її проблем чи внутрішніх конфліктів, про які вона не хоче говорити;
- прогностична – у випадку діагностування потенційного розвитку подій, можна сказати про прогностичну функцію діагностичної казки. У таких казках, ніби матрешки, відкриваються суть та особливості життєвого сценарію в майбутньому дитини;
- терапевтична (корекційна) – завдяки якій мають місце позитивні зміни у стані та поведінці дитини. [13]

Казка у деякою мірою задовольняє три природні психологічні потреби дошкільників:

- автономність. Герої казки діють самостійно протягом усього свого шляху, роблять вибір, приймають важливі рішення, покладаючись тільки на себе, на власні сили.
- компетентність. Герої здатні подолати найскладніші перешкоди та, як правило, перемагають, досягають успіху, хоча й можуть зазнавати тимчасових невдач.
- активність. Герої у казках активні, завжди перебувають в дії: кудись йдуть, когось зустрічають, комусь допомагають, щось здобувають, борються зі злом, від когось тікають тощо. Деколи на початку герой не є активним, а поштовх до активності провокується ззовні.

В результаті задоволення цих потреб формуються деякі риси:

- автономність, що проявляється в бажанні проявити свою думку, позицію або погляди;
- активність, що передбачає здатність брати на себе ініціативу в спілкуванні, вміння отримувати увагу, керувати процесом спілкування, проявляти емоції;
- компетентність, що складається з таких компонентів:

а) мотиваційний – відношення до іншої людини (прояви доброти, уваги, співчуття, співпереживання);

б) когнітивний – пізнання інших людей, вміння зрозуміти її особливості, інтереси та потреби, помічати перепади настрою, емоційного стану тощо;

в) поведінковий – вміння підбирати залежно до ситуації способи спілкування та взаємодії з іншими.

Казка підштовхує дитину співпереживати героям, завдяки чому в дитини з'являються новий емоційний досвід, уявлення про інших людей, предмети та явища довколишнього світу. [42]

В роботах П.Янічева значення казки у дитячому розвитку описується в такий спосіб:

- казка є своєрідним обрядом ініціації переходу від дитинства до дорослого життя;
- казка має психологічні механізми супроводу переходу від дитинства до дорослості;
- метафоричність, символізм мови в казках є важливою умовою для проникнення в підсвідомість;
- казка виконує катарсичну функцію;
- казка задовольняє дитячі потреби: в автономії (незалежності), в компетентності (силі, всемогутності), в активності, в порушенні заборон і правил, в абсурді.

Отже, казка є універсальним інструментом передачі досвіду молодшим поколінням. Казкотерапію необхідно використовувати в роботі з дітьми із ЗПР, оскільки казка:

- створює особливу атмосферу, яка перетворює мрію на дійсність та дає можливість приймати необхідні рішення.
- дає дошкільнику поборотись із страхами, комплексами, негативними рисами характеру, та вийти з цієї боротьби переможцем.

- дає дитині відчуття впевненості в собі та захищеності.
- застосовується для розвитку мовлення та коригування поведінки.
- використовується у роботі з психосоматикою як засіб створення наміру та бажання одужати.

Інший дослідник, А. М. Лобок говорить про властивість казкового світу, як «всеможливості», що допомагає дітям за короткий час сприймати величезну кількість інформації про довколишній світ. Універсальний принцип «Так треба», що яскраво відображається в казках, формує правильне переконання: «Все, що зустрічається на моєму шляху є цінним».

Американський психолог та психіатр Бруно Беттельхайм стверджував, що «Дітям потрібні казки», і саме так назвав свою наукову монографію.

Казки необхідні, бо вони є важливою поживою, ріллею, де зростає особистість. Казки привертають увагу дитини описами чудес, чарівних подій. Завдяки цьому дитина задумується: хто я, як виник світ, як з'явилися люди, наділяє предмети, тварин людськими якостями, інтегруючи свої власні страхи та вподобання. Злі дракони, страшні чудовиська та відьми в казках уособлюють складнощі, проблеми, які потрібно вирішувати. Дитина, сприймаючи казку, в своїй уяві бореться з негативними персонажами, вирішує конфлікти чи отримує досвід їх вирішення. Дитина долає свої страхи, перемагає власну боязкість. Адже у випадку, коли в основу виховання закладено принцип - «триматись подалі від усього злого, страшного», це може призвести до пригнічення психіки, але ніяк не до здолання своїх страхів. «Казкові уроки життя» - найбезпечніші для психіки дитини, їх легко коригувати, замінюючи одну казку на іншу.

Дитина швидко занурюється в незвичні для неї казкові ситуації, миттєво перевтілюючись в короля чи принцесу, а потім з такою ж легкістю повертається в буденність. Діти інтуїтивно розуміють, що це нереальність,

але в той же час припускає, що все може відбуватись насправді. Таким чином проявляється подвійність переживань дитини: казкове – в реальному, а буденне – в казковому. Так формується баланс у сприйнятті довколишнього світу. Разом з тим, казки допомагають дитині реалізовувати бажання, що не завжди можна виконати в реальності: побувати за тридев'ять земель, перемогти дракона, злу відьму, врятувати принцесу... Дитина відчуває себе сміливою та винахідливою, вона може абсолютно все, будь-яка мрія з легкістю збувається. Дитина стає схожа на дорослих, яких вона вважає сміливими, сильними, розумними. Казка дарує дитині впевненість у собі, в тому, що коли вона виросте, то зрівняється силою з лиходіями та з легкістю їх переможе. [32].

Казкотерапія – це своєрідний «дитячий» метод, в тому сенсі, що він працює з внутрішньою дитиною у людині незалежно від віку. Казка відкриває в людині потаємне та хвилююче, кожен знаходить для себе те, що відгукується на даний момент та дає відповідь на внутрішні питання.

Сьогодні окрім комплексного підходу, казка як метафора використовується для рішення окремих задач, таких як розвиток творчості, уяви, емпатії, діагностики міжособистісних відносин, патріотичного та навіть релігійного виховання. [60].

Деякі вчені говорять про значні можливості використання казки як психодіагностичного матеріалу. Насамперед казка приходить на допомогу в недирективній експрес-діагностиці взаємовідносин. Так, Є. В. Лобачева та Є. Л. Доценко пропонують парне створення чи переказування улюбленої казки для аналізу взаємовідносин [17].

В основі методики казкотерапії як засобу розвитку творчих здібностей та уяви лежать функції, виділені Проппом, на базі яких створюють картки, з яких викладають різні комбінації. Далі дитина за допомогою цих карток складає свою історію. Такий прийом, що стимулює розвиток фантазії був запропонований письменником Дж.Родарі.

Т. В. Дорожевец створила методику «казкових помічників» для активізації внутрішніх ресурсів дитини у тяжких ситуаціях різного характеру. Результатом роботи з дитиною є вміння звертатися до своїх внутрішніх ресурсів, неначе до улюбленого казкового героя.

Також цікавим способом застосування казок є їх тлумачення. Ця психологічна техніка використовується для роботи майже в будь-якому віці та можливе використання як підставу для групових дискусій, ігор, малювання, обігрування, а також для самостійного обдумування [20].

Казки дають змогу дитині розуміти свої труднощі та справлятися з ними дієвими способами. Є діти, що відчують себе винними і ніяковіють через свої побоювання. Таким дітям важко розказати про них відкрито. Послухати казку – це інша справа. В такому випадку дитині не читають нотації, їх не обвинувачують і не змушують розказувати про свої проблеми. Казка створює своєрідну комфортну зону безпеки, де дитина може дізнатись щось нове, щось порівняти без побоювання втручання до свого внутрішнього світу.

Також, казки дають можливість дитині відчути, що вона не одинока в своїх страхах і переживаннях, що інші діти також відчують схожі емоції. Цей факт заспокоює, закріплює впевненість у собі та допомагає долати проблеми. [22]

Фахівці, що використовують казко терапію, метафори в роботі, часто зазначають, що спостерігається цікавий факт: одна і та ж казка може здійснювати різний вплив на дітей, кожна дитина знаходить у ній щось своє, актуальне для неї, співзвучне її проблемам. У благополучних, «безпроблемних» дітей, терапевтична казка може не знаходити емоційного відгуку та сприймається дитиною як нова цікава історія, що не вносить вагомих змін у поведінку дитини [22].

Деякі правила казкотерапії для дошкільнят:

- казка має бути із щасливим кінцем;

- головний герой може зазнавати невдач, мати безліч труднощів, але нарешті він повинен здійснити свою мрію;
- обирати казки, що транслюють родинні цінності. Приклади позитивних казок: «Бременські музиканти», «Снігова королева», «Ріпка» - тут герої отримують те, чого бажають чи на що заслуговують. Негативні казки: «Про рибака і рибку», «Колобок», історії про «покемонів» та «телепузиків»;
- дорослому не варто інтерпретувати казку посвоєму, компенсувати за її рахунок свої комплекси чи проблеми;
- у дитини має бути право самотійно оцінювати, висловлювати свою думку. Тільки в такому випадку вона навчається самотійно думати, а не отримувати готові рішення;
- у дитини має бути можливість відчувати себе господарем ситуації. Вона може вигадувати свої сюжетні лінії, змінювати закінчення казки, створювати нові правила разом з дорослим.

Отже, казка – це простір для реалізації великого потенціалу, середовище, де можна компенсувати нестачу чогось в реальному житті. Проте, незважаючи на величезний вибір казок, не всі вони мають позитивний вплив на дітей. Знаючи це, треба ретельно обирати інформацію, яка потрапить до дитини. Пропонуючи мультфільми, казки, книжки – ми формуємо дитячу особистість.

1.3. Особливості емоційно-вольової сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку

Затримка психічного розвитку – це уповільнення темпу розвитку психічних процесів, яке частіше виявляється під час вступу до школи і виражається в недостатності загального запасу знань, обмеженості уявлень, незрілості мислення, малій інтелектуальній цілеспрямованості,

переважанні ігрових інтересів, швидкого перенасичення в інтелектуальній діяльності [4].

Кожна дитина індивідуальна, неповторна. А діти із затримкою психічного розвитку особливі по-своєму. Для них характерна низка особливостей у психічній та особистісній сфері:

- зниження розумової працездатності;
- підвищення психічного виснаження;
- зайва збудливість і роздратування;
- емоційна нестійкість.

Особливості емоційної сфери дітей із затримкою психічного розвитку:

- підвищена лабільність поведінкових реакцій;
- нестійкий фон настрою, який призводить до підвищення рівня тривожності;
- невпевненість у собі, у власних силах, унаслідок чого діти потребують постійного визнання, похвали, високої оцінки.

Водночас у таких дітей часто спостерігаються агресивні реакції.

Для одних дітей із ЗПР характерна гіперзбудливість, яка проявляється в загальному емоційному та руховому неспокої, зайвій активності: дитина робить багато рухів руками, ногами, непосидюча. Іншим, навпаки, властива загальмованість, в'ялість, пасивність. Часто в дитини з'являється відчуття неповноцінності, а це, у свою чергу, робить специфічним її ставлення до себе, до однолітків, до оцінок дорослих і дитячого колективу [3].

Для значної частини дітей із ЗПР типовий дефіцит соціальних здібностей, що виявляється в труднощах взаємодії з оточуючими дітьми і дорослими. У ряді випадків вказаний дефіцит пов'язаний з проблемами емоційної регуляції. У зв'язку з цим розвиток емоційно-особистісної сфери та корекція її недоліків включає:

- гармонізацію афективної сфери дитини; профілактику та усунення (пом'якшення) можливих агресивних і негативістичних проявів, інших відхилень у поведінці;
- попередження і подолання негативних рис особистості і формування характеру;
- розвиток і тренування механізмів, що забезпечують адаптацію дитини до нових соціальних умов (у тому числі зняття тривожності, страхів і т.п.);
- створення умов для розвитку самосвідомості і формування адекватної самооцінки; розвиток соціальних емоцій; розвиток комунікативних здібностей (у тому числі стимуляція комунікативної активності, створення умов, що забезпечують формування повноцінних емоційних і ділових контактів з однолітками і дорослими).

Робота з розширення та впорядкування емоційного досвіду дітей включає допомогу в засвоєнні дитиною уявлень про невербальні засоби вираження емоцій; у формуванні розуміння змісту і значення різних форм поведінки людей в емоційно значущих ситуаціях; у перевірці й оцінці дитиною власної поведінки на підставі отриманих знань і навичок.

Велику роль у даній роботі відіграють індивідуальні та групові заняття з дітьми театралізованою діяльністю, застосування методик і технік ігрової терапії та казкотерапії. У процесі такої роботи діти вчаться розуміти зміст і прогнозувати наслідки власної емоційної поведінки. Вони усвідомлюють значення емоційної атмосфери добра, радості, співробітництва для поліпшення і власного самопочуття, і відносин з однолітками [1; 2].

Робота практичного психолога з дітьми із ЗПР з формування впевненості в собі і зниження тривожності полягає в сприянні формуванню оптимістичного мислення та світовідчуття, позитивної установки на майбутню діяльність, уміння звільнитися від страхів, переключатися з

неприємних вражень, а також зміцнення поваги до себе, віри в свої здібності і можливості.

Дитина із ЗПР має ряд специфічних рис, що ускладнюють процес її спілкування з однолітками і дорослими, що, в свою чергу, негативно позначається на подальшому розвитку її емоційно-особистісної сфери. У зв'язку з цим діяльність практичного психолога спрямовується на виховання у дітей інтересу до оточуючих людей; розвиток контактності та вміння вчитися з помилок невдалого досвіду спілкування; формування навичок довільної регуляції свого емоційного стану та уникнення конфліктів.

Також важливе значення має формування довільної регуляції діяльності і поведінки дітей із ЗПР.

Недостатня сформованість усвідомленої саморегуляції діяльності є гальмуючим фактором когнітивного і особистісного розвитку дитини, а також однією з основних причин, що породжують труднощі в навчально-пізнавальній діяльності.

Робота практичного психолога з формування усвідомленої саморегуляції пізнавальної діяльності у дітей із ЗПР ведеться в декількох напрямках, пов'язаних з формуванням певного комплексу умінь: ставити та утримувати мету діяльності; планувати дії; визначати і зберігати спосіб дій; використовувати самоконтроль на всіх етапах діяльності; коментувати процес та результати діяльності; оцінювати процес і результат діяльності [2; 4].

Тому, працюючи з такими дітьми, необхідно велику увагу приділяти грі – постійній і незмінній супутниці дитинства. Виховне значення гри, її різнобічний вплив на розвиток дитини важко переоцінити. Гра органічна для дитячого віку, й за умови вмілого керівництва з боку дорослих здатна творити дива. Гра допомагає створювати дружний дитячий колектив, приєднувати до активної діяльності замкнених дітей.

Добираючи ігри, необхідно продумувати ігрову ситуацію, обов'язково поєднувати два елементи – пізнавальний та ігровий. Коли визначається певне завдання – надавати йому ігрового характеру. Завдяки успішному втіленню ігрового задуму виникає інтерес до гри. А коли з'являється зацікавленість, виникає й активність, і творчі думки. Кожна дитина у процесі дидактичної гри намагається показати групі свої вміння та знання [3].

Висновок до першого розділу

Значна частина дітей із затримкою психічного розвитку, отримавши своєчасну корекційну допомогу, засвоює програмовий матеріал і «вирівнюється» по закінченні початкової школи. Водночас, чимало дітей і в наступні роки навчання потребують особливих умов організації педагогічного процесу через значні труднощі у засвоєнні навчального матеріалу.

Отже, корекція ЗПР дітей потребує тривалої і системної роботи, яка охоплює всі види їх діяльності в тому числі і казкотерапія.

Тільки за належного дотримання таких підходів до процесу реабілітації даного контингенту дітей можливо добитися відновлення всіх сфер психічної діяльності, включаючи і емоційно-вольову, що і забезпечує повноцінну інтеграцію і функціонування дітей із ЗПР в соціумі.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ ЯК ЗАСОБУ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Дослідження впливу казкотерапії на розвиток дошкільників із затримкою психічного розвитку

Протягом трьох місяців у Національній бібліотеці України для дітей психологом проводилися заняття « народні казки». За цей період діти дошкільного віку із ЗПР відвідали 12 занять, на кожному з яких працювали з казкою. У дослідженні впливу на дітей занять «Українські народні казки» взяли участь 20 дітей від 3 до 6 років із ЗПР, які були за віком поділені у три групи 3-х років, 4 років, 5 років. Дослідження проводилося такими методами: спостереження, методика «Сходинки», методика «Намалюй людину», анкетування для батьків.

Мета занять: формування і усвідомлення своєї особистості; підтримка й розвиток творчого самовираження; формування і засвоєння дітьми суспільних норм, моральних суджень і соціально-прийнятої поведінки.

Хід занять:

- 1) Ритуал входження, гра «Привітання з героєм казки».
- 2) Розповідь-програвання казки: «Курочка ряба», «Колобок», «Ріпка», «Колосок», «Рукавичка», «Лисичка-сестричка та Вовк-панібрат», «Вовк та семеро козенят», «Неслухняний їжачок», «Івасик-телесик», «Лисичка та журавель», «Коза у заячій хатці», «Котик та півник».
- 3) Обговорення подій що відбулися у казці, її героїв з дітьми.
- 4) Активні вправи, віршовані фізкульт-хвилинки з казковими героями.
- 5) Творчі поробки з дітьми на тему казки.

б) Домашнє завдання для батьків. Протягом тижня читати казку та обговорювати її з дитиною, давати висловлювати свою думку та почуття до казки та героїв.

На початку та наприкінці курсу занять діти були дослідженні на рівень самооцінки (методика «Сходинки»), рівень розвитку (методика ГудінафХарріса «Намалюй людину»). Батьки пройшли анкетування на базі власного спостереження за дітьми.

У ході дослідження був проведений аналіз результатів методики «Сходинки». Насамперед, звертається уваги, яку сходинку дитина сама себе поставила. Вважається нормою, якщо діти цього віку ставлять себе сходинку «дуже гарні» і навіть «найкращі» діти. У будь-якому разі це мають бути верхні сходинки, оскільки розміщення себе на нижніх сходинках каже не про адекватну оцінку, а про негативне ставлення до себе, невпевненість у власних силах дітей дошкільного віку. Методика «Намалюй людину» Гудінаф-Харріса використовується для визначення індивідуальних рис особистості; встановлення орієнтовного рівня розумового та психічного розвитку дитини. Методика використовується як частина комплексного дослідження. Анкета для батьків використовується для спостереження та аналізу впливу казкових занять на дитину. (Додаток Б) Розглянемо результати детальніше.

Сторчак Катя, 5 років.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять покращення пам'яті, уваги. Дитина стала більш допитлива, навчилася виражати свої емоції. Відбулися зміни у ставленні до себе, а саме «більш впевнена». Зміни у стосунках з дорослими, а саме «вільне спілкування». Зміни стосовно інших дітей, а саме «з'явилися подруги». На думку батьків також відбулися такі зміни «велика зацікавленість, бажання спілкування, авторитет педагога, вміння слухати».

Методика «Сходинки» перед проходженням курсу занять - 3 сходинка (адекватна самооцінка), після - 7 сходинка (завищена).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 14 балів (високий рівень), після – 16 балів (високий рівень).

Венгер Віка, 5 років.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, мови, пам'яті, уваги. Дитина стала більш допитлива, навчилась виражати свої емоції. Зміни у стосунках з дорослими, а саме «уважніша». Зміни стосовно інших дітей, а саме «дружелюбна». На думку батьків також відбулися такі зміни «стала більш посидюча, уважніша».

Методика «Сходишки» перед проходженням курсу занять - 7 сходишка (завищена), після - 7 сходишка (завищена).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 14 балів (високий рівень), після – 13 балів (високий рівень).

Садлівська Тетяна, 5 років.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, пам'яті, уваги. Зміни у ставленні до самої себе, а саме «посидючість». Зміни стосовно інших дітей. На думку батьків також відбулися такі зміни «стала більш уважніша».

Методика «Сходишки» перед проходженням курсу занять - 7 сходишка (завищена), після - 4 сходишка (адекватна).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 10 балів (високий рівень), після – 13 балів (високий рівень).

Васильєв Павел, 5 років

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять покращення дрібної моторики, мови, пам'яті, уваги. Дитина стала більш допитлива, навчилась виражати свої емоції. Відбулися зміни у ставленні до себе, а саме «дитина стала більш зосереджена». Зміни у

стосунках з дорослими, а саме «стало більше поваги». Зміни стосовно інших дітей, а саме «з'явилося ще більше друзів».

Методика «Сходи́нки» перед проходженням курсу занять - 0 сходи́нка (низька), після - 4 сходи́нка (адекватна).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 7 балів (середній рівень), після - 7 балів (середній рівень).

Скрипник Аліса, 5 років

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять покращення дрібної моторики, уваги. Навчилась виражати свої емоції. Зміни у стосунках з дорослими. Зміни стосовно інших дітей, а саме «стала добріша». На думку батьків також відбулися такі зміни «уважніша, допитливіша, добріша, більш вільно висловлює думку».

Методика «Сходи́нки» перед проходженням курсу занять - 7 сходи́нка (завищена), після - 7 сходи́нка (завищена).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 9 балів (середній рівень), після - 15 балів (високий рівень).

Лішанов Кирило, 5 років

Анкета батьків. Відбулися зміни у ставленні до себе, а саме «Порівнюючи себе з іншою дитиною, не вважає себе гіршим». Зміни стосовно інших дітей, а саме «намагається направляти агресію адресно та домовлятися». На думку батьків також відбулися такі зміни «розвиваються творчі здібності».

Методика «Сходи́нки» перед проходженням курсу занять - 5 сходи́нка (адекватна), після - 6 сходи́нка (висока).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 2 балів (низький), після – 10 балів (високий).

Мелимука Олександр, 5 років.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, мови, уваги. Дитина стала більш допитлива, навчилась виражати свої емоції. Зміни стосовно інших дітей, а саме «навчання більш контактувати між дітками». На думку батьків також відбулися такі зміни «Дитина почала більше проявляти інтерес до інших діток, стала більш допитливою та зацікавленою.».

Методика «Сходинки» перед проходженням курсу занять - 4 сходинка (адекватна), після - 5 сходинка (адекватна).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 17 балів (високий рівень), після – 1 бал (низький рівень).

Тетерятник Оля, 4 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, пам'яті, уваги. Навчилась виражати свої емоції. Зміни у стосунках з дорослими, а саме «слухає більш уважно». Зміни стосовно інших дітей, а саме «бодем терпимо относится к деткам». На думку батьків також відбулися такі зміни «стала більш уважнішою та зосередженою під ас занять».

Методика «Сходинки» перед проходженням курсу занять - 2 сходинка (низька), після - 6 сходинка (висока).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 9 балів (середнійкий рівень), після – 8 балів (середній рівень).

Федорчук Серафим, 4 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, мови, пам'яті, уваги. Дитина стала більш допитлива, навчилась виражати свої емоції. Зміни стосовно інших дітей, а саме «став більш дружнім». На думку батьків також відбулися такі зміни «Раніше не любив слухати казки, а зараз із задоволенням, полюбив книжки».

Методика «Сходинок» перед проходженням курсу занять - 4 сходинок (адекватна), після - 4 сходинок (адекватна).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 7 балів (високий рівень), після – 10 балів (високий рівень).

Попхадзе Михаил, 4 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять пам'яті, уваги. Навчилась виражати свої емоції. Зміни у ставленні до себе. Зміни у стосунках з дорослими.

Методика «Сходинок» перед проходженням курсу занять - 4 сходинок (адекватна), після - 4 сходинок (адекватна).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 10 балів (високий рівень), після – 11 балів (високий рівень).

Антіпов Андрій, 4 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять уваги. Дитина стала більш допитлива. Навчилась виражати свої емоції. Зміни у ставленні до самої себе «став більш впевнішим». Зміни стосовно інших дітей, а саме «не боїться дітей». На думку батьків також відбулися такі зміни «Проявляє більше інтересу до навчання».

Методика «Сходинок» перед проходженням курсу занять - 3 сходинок (адекватна), після – 6 сходинок (адекватна).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 6 балів (високий рівень), після – 11 балів (високий рівень).

Гуров Артур, 4 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, мови, пам'яті, уваги. Дитина стала більш допитлива. Навчилась виражати свої емоції. Зміни у ставленні до самої себе, а саме «більш впевнений у собі». Зміни у стосунках з дорослими, а

саме «те ж саме, менше страху та сором'язливості». Зміни стосовно інших дітей, а саме «став більш комунікабельним». На думку батьків також відбулися такі зміни «Дитині подобаються заняття, став більш ерудований, краще йде на контакт з однолітками та дорослими»

Методика «Сходинок» перед проходженням курсу занять - 7 сходинок (завищена), після - 7 сходинок (завищена).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 10 балів (високий рівень), після – 3 балів (середній рівень).

Говарова Дар'я, 4 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, мови, пам'яті. Зміни у стосунках з дорослими, а саме «Вітається з дорослими і каже до побачення». Зміни стосовно, а саме «почала ділитися». На думку батьків також відбулися такі зміни «Дрібна моторика стала кращою, співає «каравай» вдома, покращилась пам'ять».

Методика «Сходинок» перед проходженням курсу занять - 6 сходинок (завищена), після - 4 сходинок (адекватна).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять – 6 балів (високий рівень), після – 9 балів (високий рівень).

Горела Вероніка, 4 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, пам'яті, уваги. Дитина стала більш допитлива. Зміни у ставленні до самої себе. Зміни у стосунках з дорослими. Зміни стосовно інших дітей. На думку батьків також відбулися такі зміни «Увага, сприйняття, усидчивість».

Методика «Сходинок» перед проходженням курсу занять - 1 сходинок (низька), після - 1 сходинок (низька).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 7 балів (високий рівень), після – 10 балів (високий рівень).

Яременко Діана, 3 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять покращення уваги. Навчилась виражати свої емоції. Зміни у стосунках з дорослими, а саме «іде краще на контакт». Зміни по відношенню до інших дітей, а саме «грається з однолітками». На думку батьків також відбулися такі зміни «Стала уважніша, почала більше розмовляти».

Методика «Сходинок» перед проходженням курсу занять - 1 сходинка (низька), після - 1 сходинка (низька).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять – 0 балів (низький рівень), після – 0 балів (низький рівень).

Оверчук Софія, 3 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять: дрібної моторики, пам'яті, уваги. Навчилась виражати свої емоції. Зміни у ставленні до самої себе. Зміни у стосунках з дорослими, а саме «Стала більше слухати». Зміни стосовно інших дітей, а саме «Відношення краще». На думку батьків також відбулися такі зміни «стала уважніша, стала більше говорити слів».

Методика «Сходинок» перед проходженням курсу занять - 5 сходинка (адекватна), після – 6 сходинка (завищена).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 1 балів (середній рівень), після – 1 балів (середній рівень).

Гладкий Денис, 3 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, мови, пам'яті, уваги. Дитина стала більш

допитлива. Навчилась виражати свої емоції. Зміни у стосунках з дорослими, а саме «Краще стала поводитись». Зміни стосовно інших дітей, а саме «Став краще гратися з дітьми». На думку батьків також відбулися такі зміни «Став з задоволенням відвідувати заняття, спілкуватися з дітьми».

Методика «Сходинок» перед проходженням курсу занять - 7 сходинка (завищена), після - 7 сходинка (завищена).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 0 балів (низький рівень), після – 1 балів (середній рівень).

Присвітний Владислав, 3 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, мови, пам'яті, уваги. Дитина стала більш допитлива. Навчилась виражати свої емоції. Зміни у ставленні до самої себе. Зміни у стосунках з дорослими. Зміни стосовно інших дітей, а саме «Рвіння до спілкування до з іншими дітьми». На думку батьків також відбулися такі зміни «Дитина стала більш рішучою у своїх діях і бажаннях».

Методика «Сходинок» перед проходженням курсу занять - 3 сходинка (адекватна), після – 3 сходинка (адекватна).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 1 балів (середній рівень), після – 1 балів (середній рівень).

Самочерних Святослав, 3 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, мови, пам'яті, уваги. Дитина стала більш допитлива. Навчилась виражати свої емоції. Зміни у ставленні до самої себе. Зміни у стосунках з дорослими «По трошку». Зміни стосовно інших дітей, а саме «Важливе спілкування з однолітками». На думку батьків

також відбулися такі зміни «Вчиться спілкуватися з дітками, вчимо вірші, робимо поробки».

Методика «Сходінки» перед проходженням курсу занять - 1 сходінка (низька), після – 4 сходінки (адекватна).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 1 балів (середній рівень), після – 6 балів (високий рівень).

Узагальнені результати дослідження представлені в таблицях 2.1.-2.3.

Таблиця 2.1.

Кількісний аналіз анкет для батьків

Зміни що помітили у дитини	Так	Ні	Важко відповісти
Розвиток дрібної моторики	15	1	4
Покращення мови	10	4	6
Покращення пам'яті	15	2	3
Покращення уваги	18		2
Дитина стала більш допитлива	11	4	5
Дитина навчилась виражати свої емоції (краще розуміти власні емоції):	17	-	3
Зміни у ставленні до самої себе	10	5	5
Зміни у стосунках дитини з дорослими	14	2	4
Зміни у дитині по відношенню до інших дітей	18	2	-

Коломійчук Кароліна, 3 роки.

Анкета батьків. Батьки зазначили такі зміни після проходження курсу занять дрібної моторики, мови, пам'яті, уваги. Навчилась виражати свої емоції. На думку батьків також відбулися такі зміни «Уважність, усидливість, стала краще розмовляти».

Методика «Сходинки» перед проходженням курсу занять - 5 сходинка (адекватна), після – 7 сходинка (висока).

Проективна методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» перед проходженням курсу занять - 8 балів (високий рівень), після – 9 балів (високий рівень).

Таблиця 2.2.

Результати дослідження за методикою «Сходинки» до та після проходження занять «народні казки»

ПІБ, вік	До занять	Після занять
Катя С. 5	3	7
Віка В. 5	7	7
Тетяна С.5	7	4
Павел В.5	0	4
Аліса С. 5	7	7
Кирило Л.5	5	6
Олександр М.5	4	5
Оля Т. 4	2	6
Федорчук С. 4	4	4
Михаил П. 4	4	4

Андрій А. 4	3	6
Артур Г. 4	7	7
Продовження таблиці 2.2		
Дар'я Т. 4	6	4
Вероніка Г. 4	1	1
Діана Я. 3	1	1
Софія О. 3	5	6
Денис Г. 3	7	7
Владислав П.3	3	3
Святослав С. 3	1	4
Кароліна К.3	5	7

Отже, за результатами дослідження можна сказати, що під впливом казок уявлення дошкільника про свою особистість змінюється. Діти починають більше розуміти свою сутність, потреби, мотиви, розуміти якими способами вони можуть досягати мети, та як наслідок їхня самооцінка стає більш адекватною. Також спостерігаються такі позитивні впливи як: поліпшення пам'яті, мови, уваги, розвиток дрібної моторики. Діти стають більш допитливими та краще розуміють власні емоції. Покращуються стосунки з дорослими та в дитячому колективі

Таблиця 2.3.

Результати дослідження за методика Гудінаф-Харріса «Намалюй людину» до проходження та після занять «Українські народні казки».

ПІБ, вік	До занять	Після занять
Катя С. 5	14	16
Віка В. 5	14	13
Тетяна С.5	10	13
Павел В.5	7	7
Аліса С.5	9	15
Кирило Л.5	2	10

Олександр М.5	17	1
Оля Т.4	9	8
Продовження таблиці 2.3		
Серафім Ф.4	7	10
Михаил П.4	10	11
Андрій А.4	6	11
Артур Г.4	10	3
Дар'я Т.4	6	9
Вероніка Г.4	7	10
Діана Я.3	0	0
Софія О.3	1	1
Денис Г.3	0	1
Владислав П.3	1	1
Святослав С.3	1	6
Кароліна К.3	8	9

2.2. Методичні засади використання казкотерапії в освітньому процесі

Щодо методичних основ казкотерапії у роботі з учнями з особливими освітніми потребами молодших класів слід відмітити дослідження М. Гнезділова. Науковець відмічає, що казки є своєрідним жанром, адже це твори повчального змісту, у яких приховане розкривається не лише через

текст, а трансформується на основі лінії сюжету, використаних образів-персонажів тощо [1, с. 98].

Автор демонструє основи казкотерапії через методику роботи над казкою, використовуючи конкретний приклад цього жанру – казку «Курочка, мишка і тетерев». Сенс цієї казки, виводить М. Гнезділов, розкривається в тексті поступово. Кожна наступна відповідь на заклик курочки до роботи все ясніше і ясніше розкриває відмову мишки і тетерева приєднатися до спільної праці. Однак учні з порушеннями інтелектуального розвитку, як зазначає дослідник, зосереджуючи увагу на зовнішній стороні фабули твору, не завжди можуть правильно зробити висновки, узагальнивши факти і порівнявши образи головних персонажів казки, і дійти до головного: мишка і тетерев не хотіли працювати, а хотіли їсти пиріг, виготовлений курочкою без їх допомоги.

Розбір змісту запропонованої казки, М. Гнезділов пропонує організувати в напрямку допомоги учням зробити відповідні узагальнення щодо поданих у творі фактів. Із цією метою дослідник спочатку пропонує поставити наступні запитання за змістом прочитаного: Із ким жила курочка разом? Що одного разу вона знайшла? Які роботи треба було виконати, щоб спекти пиріг? Хто виконував всі ці роботи? Хто сів їсти пиріг? На основі цих запитань за змістом казки, слід запропонувати учням відповісти на узагальнююче запитання: Скажіть, коли мишка і тетерев відповідали «Не я» і коли відповіли «Я»?

Запропонований розбір казки, доводить дослідник, дозволить поступово підвести учнів до висновку про те, що і серед людей зустрічаються подібні дармоїди, хто хоче жити за рахунок праці інших, однак слід таких людей перевиховувати [1, с. 99–100].

О. Набойкіна пропонує наступні методичні основи казкотерапії у роботі з учнями з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку. Спершу науковець акцентує на тому, що учня необхідно правильно зорієнтувати, встановити емоційний контакт, залучивши до цього

вплив на емоційний тонус дитячої особистості.

На початковому етапі роботи з казкою, зауважує О. Набойкіна, слід звернутися до психології особистості дитини з порушеннями інтелекту. Це допоможе зрозуміти, що казка, як жанр усної народної творчості, сприймається учнем з порушеннями інтелектуального розвитку не просто як фантазія, а є особливою реальністю, що допомагає зробити світ людських взаємин, почуттів, моральних принципів та стосунків більш прозорим та доступним для розуміння та засвоєння. Будь-яка казка – це своєрідна розповідь про стосунки, до того ж ці стосунки мають чітку моральну ієрархію. Це досить важливо у розумінні та розпізнанні відомих понять, як «добро» і «зло», а також систематизації складних почуттів дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. Форма відображення у запропонованому жанрі використовується казкова, що є доступною особливій дитині, а значить і відкриває їй можливість до гармонійного розвитку та розуміння себе у соціумі.

О. Набойкіна розмірковує над тим, що вагому роль у розкритті прихованого змісту казки належить педагогу, без якого дитина з порушеннями у розвитку не зможе правильно зрозуміти зміст запропонованого твору. Учитель має не лише методично правильно підібрати казковий «матеріал», а й запропонувати до уваги учнів з порушеннями інтелектуального розвитку певні методи і форми роботи над казкою, що матимуть доцільний корекційний вплив.

Особливу увагу, зауважує науковець, слід відвести підбору казки, що має бути легкою та доступною для сприйняття, нести простий зміст, без філософського начала, емоційно забарвленою, з відомими персонажами, краще з тваринного світу, з гарним кінцем. Краще для цього підійдуть або ж казки про тварин, або ж фантастичні, але не великі за обсягом .

Основним методом роботи у казкотерапії з учнями з порушеннями інтелекту молодшого шкільного віку, на думку О. Набойкіної, є все ж таки бесіда. Однак, бесіда має бути заздалегідь складена педагогом, продумані всі

можливі запитання та відповіді учнів. Слід пам'ятати, що запитань має бути не багато, але всі запитання мають зорієнтувати учня з особливими освітніми потребами на роздуми, самостійну роботу, підключення особистого досвіду та життєвих принципів .

Однією з форм роботи у казкотерапії є характеристика персонажів казки, що має співпадати з реальними характерами людей. Таким чином учням буде легше перейти на реальний світ, соціалізуватися у майбутньому, розпізнавати характери і вчинки оточуючих .

На тому, що казка – це найулюбленіший жанр усної народної творчості підростаючого покоління, акцентує свою увагу В. Грошенкова. Дослідник зазначає, що за своєю формою казка є уніфікованим жанром, що вміщує і цікавий сюжет, і чіткість та послідовність у характерах головних персонажів, і лексичні повтори, що ще раз доводять доступність казки для правильного розуміння та сприйняття дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку.

На тому, що казка має ще вагоме й логопедичне значення, як визначає В. Грошенкова, відомо здавна. Адже за своїми жанровими особливостями, а саме: побудовою композиції, одноманітністю логічних зв'язків, глибоким моральним змістом казка є методичним матеріалом для формування та розвитку усного зв'язного мовлення учнів з порушеннями інтелекту .

Дослідник зазначає, що казкотерапію у роботі з учнями з особливими освітніми потребами слід організувати в моделі – наочно-практична діяльність. Головним методом роботи у цій моделі стане бесіда з елементами використання наочності. Крім цього доцільно використовувати метод розповіді з показом мультфільму чи фільму до відповідної казки.

Після використання запропонованої методики автор переконливо доводить, що кращим способом здійснення казкотерапії у роботі з учнями з порушеннями інтелекту молодшого шкільного віку є система «запитання – відповідь», коли активно підключається особистий досвід учнів .

2.3. Корекційна спрямованість казкотерапії в роботі з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку

Казка – це образне зображення життєвих реалій. Дії, що відбуваються в казках, можуть трапитись і в реальному житті, але не в буквальному значенні. За допомогою казкових сюжетів діти вперше опановують основні життєві принципи, можуть порівняти добрі та погані вчинки. Діти можуть самостійно вирішувати, хто позитивний герой, а хто – негативний. І хоча діти не відразу зможуть це зрозуміти, однак, саме ця ігрова форма є найпростішою для сприйняття дитиною.

Саме під час сеансів перевтілюючись у казкового героя, малюк може спокійно розповісти про свої почуття, думки. Діти засвоюють необхідні моделі поведінки, учаться реагувати на життєві ситуації, підвищують рівень знань про себе й оточуючих, тому що казки зрозуміліші їм порівняно з поясненнями педагогів та батьків [5].

Казки сприяють пізнавальному розвитку дітей, виховують моральні почуття, впливають на уявлення особистості дитини, спрямовуючи розвиток бажань і вчинків малюка. Казки спираються на те найкраще, що вже є у кожної дитини.

Казкотерапія — це не один окремий сеанс, а клопітка робота яка дає кожній особливій дитині те, що необхідно: свободу думок, бажань, дій, почуттів. Казки допомагають дітям подолати страхи, невпевненість, допомагають фантазувати, приймати нестандартні рішення та розуміти, що всього можна досягти, якщо є бажання.

І. Садова зауважує, що казкотерапія відноситься до методів, що розвиває уяву, творчі здібності, розширює свідомість, допомагає в невимушеній формі збільшити словниковий запас та навчитися аналізувати запропонований матеріал. Важливими також виступають зв'язки, що встановлюються дитиною між казковим і реальним світом, приклади поведінки. Казкотерапія формує у дитини потенційно позитивні риси

характеру, що притаманні головним героям твору, вчить знаходити варіанти рішення різних життєвих ситуацій, уміння протистояти труднощам і досягати поставленої мети.

Казкотерапія є дієвим інструментом подолання відчуття тривожності у дітей з особливими потребами. На думку дослідниці, казки є привабливим інструментом для розвитку інтелектуальної та емоційно-вольової сфери дітей з особливими потребами. І. Садова доходить висновку, що у казках зазвичай відсутня мораль, а лише можуть бути введені певні висновки щодо сюжету подій. Також казки допомагають вималювати у свідомості дитини причинно-наслідкові зв'язки. Казка дарує дитині психологічну захищеність і впевненість через позитивне закінчення.

Завдяки методу казкотерапії дитина легко доходить висновку про взаємозв'язок праці над собою для досягнення поставленої мети. Аналіз казки допомагає розвинути зв'язне мовлення, уміння узагальнювати, знаходити прихований підтекст, робити висновки та співпереживати події. Даний метод дозволяє дитині з особливими потребами розширити емоційно-вольову сферу, змінити внутрішні переживання і страхи на позитивний сюжет, викласти хвилюючі моменти на папері у вигляді малюнків і поговорити про зображене.

Основна мета та прийоми роботи в казко терапії [4 с. 295].

Цільовою аудиторією «лікування казкою» є діти, які мають порушення психофізіологічних функцій (порушення зору, слуху, опорно-рухового апарату); діти із захворюваннями аутистичного спектра; діти, розвиток яких має певні затримки.

Казкотерапію застосовують у різних випадках і, відповідно, отримують різні результати. Тож залежно від очікуваних результатів потрібно визначитися з метою казкотерапії в кожному конкретному випадку, зокрема:

– казкотерапія як спосіб передачі досвіду «з вуст у уста» та прищеплення загальноприйнятих моральних норм і правил поведінки в соціумі. Така казкотерапія допомагає соціалізації дитини;

– казкотерапія як інструмент розвитку особистості дитини та її здібностей. У цьому випадку казка позитивно впливає на здатність дитини фантазувати, сприяє розвитку творчого мислення та уяви, розкриває внутрішній світ дитини;

– казкотерапія як психотерапія. Таке застосування казкотерапії дає змогу дитині подолати власні страхи, надмірну тривожність, попрацювати над виправленням негативних рис характеру [1].

Привабливість казок для соціалізації особистості дитини з особливими потребами полягає в таких їхніх рисах:

- 1) відсутність у казках прямолінійної моралі та нудних повчань;
- 2) через образи казки дитина стикається з життєвим досвідом багатьох поколінь. Перемога добра в казках забезпечує дитині з вадами розвитку психологічну захищеність та надійну підтримку в процесі соціалізації;
- 3) головний герой – це збірний образ, і дитині легше ідентифікувати себе з героєм казки і стати учасником казкових подій на шляху до адаптації в суспільстві.

Основний принцип казкотерапії – зцілення казкою, сприяння цілісному розвитку особистості, розвиток людської духовності. Казка здатна пояснити, що добре, а що погано. На прикладі позитивних персонажів дитина вчиться діяти правильно, по-людськи, а негативні герої казок показують, як робити не годиться. Негативний герой завжди залишається покараним, а позитивний персонаж завжди отримує бажану винагороду.

Казкотерапія здатна знизити у дітей рівень тривожності, подолати різноманітні страхи, уможливило адаптацію до колективу. Казкою можна приборкати дитячу агресивність, додати упевненості невпевненими і сором'язливим дітям і навіть полікувати окремі психосоматичні захворювання. У процесі впливу методу казкотерапії дитина починає самостійно позбуватись очевидних і прихованих проблем.

На заняттях з казко терапії використовуються наступні прийоми роботи:

Аналіз казок. Мета – усвідомлення, інтерпретація того, що стоїть за казковою ситуацією, конструкцією сюжету, поведінкою героїв.

Розповідання казок. Прийом спрямований на розвиток фантазії та творчої уяви. Дитині або групі дітей пропонується розповісти казку від першої або третьої особи, а також від імені інших казкових героїв.

Постановка казок із допомогою ляльок. Працюючи з лялькою, дитина бачить, що кожна її дія негайно позначається на поведінці ляльки. Це допомагає їй самостійно коригувати свої рухи і робити поведінку ляльки максимально виразною. Робота з ляльками дозволяє удосконалювати і проявляти через ляльку ті емоції, яких зазвичай дитина з якихось причин не може собі дозволити проявляти [2].

Малювання за мотивами казки. Вільні асоціації дитини виявляються в малюнку. Малюнки аналізуються, обговорюється поведінка і мотиви дій персонажа, діти дають їм оцінку: добре – погано.

Програвання епізодів казки. Програвання епізодів казки дає можливість дитині відчувати деякі емоційно значущі ситуації і пережити певні емоції.

Складання казок. З одного боку цей процес сприяє розвитку уяви, з іншого – дозволяє дитині повідомити оточуючим про свої проблеми. Краще не втручатися в те, про що та як вигадує дитина. Хоча на початковому етапі, щоб показати приклад, можна скласти казку разом з нею. Почута від дитини казка допоможе усвідомити її проблеми і труднощі.

На заняттях з казкотерапії зазвичай використовуються 5 видів казок: художні казки, дидактичні, корекційні, терапевтичні, медитаційні

1. Художні казки – це казки, створені багатовіковою мудрістю народу та авторські історії. Власне це і є те, що прийнято називати казками, міфами, притчами, історіями.. В художніх казках є і дидактичний, і психокорекційний, і психотерапевтичний, і навіть медитативний аспекти. Художні казки створювалися зовсім не для процесу психоконсультації, але незважаючи на це можуть успішно в ньому використовуватися.

2. Дидактичні казки – створюються педагогами для цікавого подання навчального матеріалу. При цьому абстрактні символи (цифри, букви, звуки, арифметичні дії та ін.) оживляються, складається казковий образ світу, у якому вони живуть. Дидактичні казки можуть розкривати зміст та важливість певних знань. У формі дидактичних казок можуть подаватися навчальні завдання. (Алгоритм проведення: образ казкової країни в якому порушується певна проблема процесі казки, ми вирішуємо проблему, завдяки виконанню завдання). Так уроки перестають бути нудними і з'являється зміст виконання завдань.

3. Корекційні казки (психокорекційні) – створюються для м'якого впливу на поведінку дитини. Під корекцією тут розуміється «заміщення» неефективного стилю поведінки більш продуктивним, а також пояснення дитині змісту того, що відбувається. Застосування психокорекційних казок обмежено за віком та проблематикою. Створити психокорекційну казку не важко, багато письменників добре роблять це, можливо самі того й не усвідомлюючи. (Алгоритм проведення: герой близький дитині за віком, статтю, характером, опис його життя в казковій країні, щоб дитина знайшла схожість з собою, проблемна ситуація схожа на реальну ситуацію життя дитини, герой шукає вихід і дитина з ним може бачити наслідки і шляхи вирішення, зустріч з мудрим наставником (в реальному житті це психотерапевт) який показує шляхи виходу).

4) Терапевтичні (психотерапевтичні) – казки, що зцілюють душу. Казки, що розкривають глибинний зміст подій, які відбуваються. Історії, що допомагають побачити те, що відбувається з іншої сторони, зі сторони життя духу. Вони не завжди однозначні, не завжди мають «традиційно» щасливий кінець, але завжди глибокі і проникливі. Психотерапевтичні казки часто залишають людину із запитанням.

5) Медитативні казки – орієнтовані на розвиток різних видів чутливості: зорової, слухової, нюхової, смакової, тактильної та кінестетичної. Характер цих казок – мандрівка. Казка схожа на пісню: «Що бачу про те

співаю». Щоб створити таку казку потрібно згадати ситуацію, коли ми почувалися щасливими, спокійними, радісними. (Алгоритм проведення: ми переносимося в казкове місце, починаємо сприймати зорові, слухові, нюхові, тактильні та кінестетичні образи, нас сповнюють приємні почуття, згодом ми повільно повертаємося до реальності і ділимося враженнями) [3 с.44].

Таким чином, даний метод дозволяє гармонізувати внутрішній душевний хаос, що панує у душі дитини за допомогою зміни ставлення до себе, до свого минулого, теперішнього і майбутнього, в цілому до своєї долі. Казкотерапія це техніка, яка допомагає дитині з особливими потребами змінити внутрішні переживання, страхи, надії викласти їх у малюнки чи іншому виді діяльності. Казка здавна визначена українською педагогікою важливим чинником виховання дітей.

Отже, казкотерапія – це метод, що дозволяє використовувати досвід, набутий у ході історичного розвитку людства, для інтеграції особистості, для розширення і вдосконалення взаємодії людини з навколишнім світом.

Висновок до другого розділу

Казкотерапія є ефективним методом оздоровлення та розвитку особистості та впливає на інтеграцію в суспільство і потребує посиленого використання і дослідження. Цей метод являє собою спостереження і розкриття внутрішнього і навколишнього світу, осмислення пережитого, моделювання майбутнього, процес підбору для кожного клієнта його «особистої» казки.

Казкотерапія дозволяє послуговуватися набутим у ході історичного розвитку людства досвідом для інтеграції особистості, для розширення і вдосконалення взаємодії людини з навколишнім світом. Основний, на нашу думку, принцип цього метода – це цілісний, духовний розвиток людини

(дитини, підлітка, дорослого), це можливість створення сприятливого ґрунту для становлення цілісної, творчої особистості.

Підбиваючи підсумок, можна зробити висновок про те, що майбутнє наших дітей – цілком у руках дорослих. Тільки завдяки дорослим та їхній активності діти засвоюють необхідні для них знання і набувають основних навичок. Розвиваючи дітей за допомогою казок, батьки та педагог допомагають їм краще адаптуватися в навколишній дійсності, долати труднощі та проблеми, що виникають у житті. Казкотерапія для особливих дітей – це корисний метод виховання і психотерапії.

ВИСНОВКИ

1. В результаті аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми виявлено, що діти із ЗПР незважаючи на свої труднощі, доволі вдало пізнають світ за допомогою практики завдяки планомірному навчанню та вихованню. Формування інтелектуальних та прикладних дій відбувається завдяки спеціальній корекційній роботі, що спрямовується на навчання та виховання, та є одним із проявів якої є казкотерапія.

Казкотерапія активно інтегрується в систему корекційно-розвивального процесу дітей із особливостями психофізичного розвитку. Потужні можливості казки, як фольклорного жанру, зумовлюють її терапевтичний ефект у різних ситуаціях: казкотерапію розглядають і в освіті, і у вихованні, і у розвитку, і у тренінгах, і як інструмент психотерапії.

Казкотерапія використовується як інструмент передачі досвіду, як інструмент розвитку, як інструмент формування «життєвого сценарію». До того ж, з її допомогою можна розвивати, пам'ять, мислення, увагу, творчі здібності, зв'язне мовлення, розширити свідомість, викликати емоційну реакцію.

Казки – частина нашої історії, культурна спадщина, яка може дати людям почуття безперервності і спільності. Казкотерапією люди займалися завжди, хоча і називали це інакше. А в сучасному світі казки використовують багатьма способами у роботі не тільки з дітьми, а й з дорослими.

Визначено, що різні наукові школи по-різному представляють казку та її психологічний сенс. Але всі дослідники сходяться у одному: казка є необхідною складовою гармонійного розвитку дитини із ЗПР, засобом в досягненні гармонії з навколишнім світом, як зовнішнім, так і внутрішнім. Українська народна казка дозволяє зробити процес особистісного розвитку дитини із ЗПР контрольованим і цілеспрямованим.

2. З'ясовано особливості використання казок при роботі з дітьми з затримкою психічного розвитку. Дослідження, проведені вітчизняними та зарубіжними вченими дозволяють стверджувати, що правильно організоване естетичне сприймання казки позитивно впливає на духовний розвиток дитини, формує окремі психічні процеси, спонукає виникненню нових мотивів діяльності дитини, має вплив на свідомий та несвідомий бік особистості, формуючи певні зразки поведінки. Одним з найбільш ефективних методів роботи з дітьми з ЗПР є казкотерапія, яка володіє діагностичною, корекційною, реабілітаційною, психотерапевтичною, соціальною функціями, а в дошкільному віці дозволяє вирішити безліч завдань.

3. Визначено вплив казкотерапії на дітей із затримкою психічного розвитку. Аналіз емпіричного матеріалу доводить, що казки всебічно впливають на розвиток особистості. Групові заняття особливо сприяють соціалізації, пристосуванню до навколишнього світу, опанування соціальних ролей і норм поведінки. Заняття також сприяють самовизначенню, пізнанню власного я, сприяє адекватному сприйманню себе. Спостерігаються такі позитивні впливи, як: поліпшення пам'яті, мови, уваги, розвиток дрібної моторики. Діти із ЗПР стають більш допитливими та краще розуміють власні емоції. Покращуються стосунки з дорослими та в дитячому колективі.

4. Розроблено методичні рекомендації щодо оптимального використання казок на групових заняттях дошкільників із ЗПР на основі досвіду проведених занять з дітьми із ЗПР за мотивами народних казок України. Особливістю є те, що найкращий результат досягається при залученні батьків до розповідання казок та обговорення з дітьми не тільки під час занять, а й вдома. Під впливом казок уявлення дошкільника про свою особистість змінюється. Вони починають більше розуміти свою сутність, потреби, мотиви, розуміти якими способами вони можуть досягати мети, та як наслідок їхня самооцінка стає більш адекватною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно-зорінтоване виховання : науковометод. посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Василевська О. І. Казкотерапія як засіб психолого-педагогічного впливу. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. 2012. Вип. 39. С. 30-36.
3. Выготский Л. С. Детская психология : собр. соч. : в 6 т. Москва : Педагогика, 1984. Т. 4. 432 с.
4. Годонюк В. С. Особливості самоствердження дитини дошкільного віку : теоретичний та емпіричний аспект проблеми. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : психологічні науки/ голов. ред. О. Є. Блинова. Херсон, 2015. Випуск 4. С. 57-60.
5. Гридковець Л. Долаймотруднощі разом з дитиною. Казкотерапія дитячих проблем. Львів : Скриня : Монастир Редемптористів, 2013. 66 с.
6. Гридковець Л. Долаймотруднощі разом з дитиною. Казкотерапія дитячих проблем. Львів : Скриня : Монастир Редемптористів, 2013. 66 с.
7. Данилюк І. В. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. Психологічний часопис. 2019. Т. 5, № 6. С. 161-173.
8. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Конспект лекцій : навч. посіб. Для студ. вищ. навч. закл. Кам'янець-Подільський : Вид-во Кам'янець-Подільського держ. педагогічного ун-ту, 2002. 96 с.
9. Єнгаличева І. Казкотерапія як один із методів корекційно-розвиваючої роботи з педагогічно занедбаними учнями. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2012. Вип. 25. С. 70-72
10. Жебелева П. В. Казкотерапія як засіб психологічної допомоги особистості. Вісник після дипломної освіти. 2012. Вип. 7. С. 284-291.
11. Заліток Л. М. Казкотерапія за Василем Сухомлинським. Інноватика у вихованні. 2017. Вип. 6. С. 99-106.

12. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. СанктПетербург: Питер, 2012. 254 с.
13. Капская А.Ю. Развивающая сказкотерапия для детей. Планетачудес. Санкт-Петербург: Речь, 2016. 230 с.
14. Коломинский Я. Л., Панько Е. А. Детская психология. Минск : Университетское, 1988. 350 с.
15. Кулачківська С. Є. Методи вивчення психічного розвитку дитини дошкільника. Київ : Світич, 2003. 40 с.
16. Куцин Е. К. Казкотерапія в естетичному становленні дитини з вадами мовленнєвого розвитку. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія. 2019. Вип. 2(2). С. 57-60.
17. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Москва : Изд-во МГУ, 1972. 576с.
18. Локарева Г. В. Казкотерапія в підготовці соціальних педагогів до професійної діяльності: теорія і практика : монографія; Держ. ВНЗ "Запоріж. нац. ун-т" М-ва освіти і науки України. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 415 с.
19. Мельник Ж. В. Психологічні особливості становлення самосвідомості старшого дошкільника в процесі «відкриття» світудорослих : автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07 / Нац. пед. університетім. М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 20 с.
20. Мельник І. С. Особливості впливу взаємин з дорослими і однолітками насамооцінку старшого дошкільника : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2009. 198 с.
21. Мельничук І. В. Генезаемоційних особливостей у сучасних дітей. Наука і освіта. Одеса, 2002. № 5. С. 42-44.
22. Мельничук І. В. Генезаемоційних особливостей у сучасних дітей. Наука і освіта. Одеса, 2002. № 5. С. 42–44.
23. Мельничук І. В. Особливості емоційного розвитку дітей різного віку та статі. Науковий вісник Південно-українського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. 2002. № 11–12. С. 149-154.

24. Мушкевич М. І. Казкотерапія як метод психологічного супроводу сімейнопроблемноюдитиною. Психологічні перспективи. 2019. Вип. 33. С. 205220.
25. Оллпорт Г. В. Личность в психологии. Москва : КСП+ ; СанктПетербург : Ювента, 1998. 345 с.
26. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник. Вид. 3-тє, виправ. Суми : Університетська книга, 2010. 352 с.
27. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ :Академвидав, 2008. 456 с.
28. Приходько Ю. О. Генезис провідних ставлень дитини до шкільного віку як основи її особистісного розвитку : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07/Український держ. пед. Університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 1997. 428с.
29. Приходько Ю. О. Дитяча психологія: Нарисистановлення та розвитку. Київ : Міленіум, 2003. 192 с.
30. Садова І. Казкотерапія – сучасний метод роботи з дітьми, які мають особливі потреби. Актуальні питання гуманітарних наук. 2015.Вип. 11. С. 293298.
31. Стрілецька К. А. Казкотерапія як метод формування моральних якостей молодших школярів. Інноватика у вихованні. 2016.Вип. 3. С. 295-302.
32. ТкачР.М. Сказкотерапия детских проблем. Санкт-Петербург: Речь, 2013. 118с.
33. Трегуб О. О. Казкотерапія в роботі практичного психолога ДНЗ. Таврійськийвісникосвіти. 2017. № 1. С. 255-260.
34. Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду исемье / под ред В. К. Котырло. Москва : Педагогика, 1987. 142 с.
35. Фрадинська А. П. Казкотерапія, як засіб психокорекції емоційної сфери молодших школярів. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2015. № 10. С. 66-68.

36. Чопик С. В. Рівень домагань як психологічна детермінанта особистісного розвитку молодшого школяра : дис. канд. психол. н. : 19.00.07/ Нац. пед. Університетім. М. П. Драгоманова. Київ, 2012. 210 с. Шестопал І. А. Казкотерапія як ефективний метод роботи психотерапевта з дітьми. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Психологія. 2020. Вип. 10. С. 143-147.
37. Эльконин Д. Б. Детская психология (развитие ребенка от рождения до семи лет). Москва : Учпедгиз РСФСР, 1960. 328 с.
38. Эльконин Д. Б. Психология игры. Москва : Педагогика, 1978. 304 с.
39. Эриксон Э. Г. Детство и общество. Санкт-Петербург : Ленато, Университет. книга, 1996. 592 с.
40. Юрчук Е.Н. Эмоциональное развитие дошкольников: метод. рекомендации. Москва : Сфера, 2013. 128 с.
41. Ященко Л. В. Казкотерапія. Співпраця учителя, батьків і дітей : 2-й клас. Початковаосвіта. 2018. № 2. С. 13-15.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма казкотерапії

№ п/п	Заняття	Мета	Обладнання	Тривалість	Примітка
Підготовчий етап					
1.	Зн йомство. 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Мій портрет та моє улюблене ім'я 5. Релаксаційна вправа 6. «Сонячний промінчик» Рефлексія	познайомити учасників групи один з одним; створення позитивної атмосфери у групі; саморозкриття членів групи розвиток міжпівкульної взаємодії розвитку творчого (наочнообразного) мислення (права півкуля) розвитку абстрактнологічного мислення (ліва півкуля)	різнокольорові олівці або фарби, аркуші А-4, музична композиція, плакат правила групи «Квітка»	30хв.-60хв.	

2.	<p>Згуртування групи</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук. 4. Гра «Клубочок» 5. Релаксаційна вправа 6. Рефлексія 	<p>створення позитивної атмосфери у групі; сприяння зменшенню емоційного та тілесного напруження; формування навички керування м'язами свого тіла; саморозкриття членів групи, розвиток міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочнообразного) мислення (права півкуля), розвиток</p>	<p>плакат правила групи «Квітка», клубок ниток, різнокольорові олівці або фарби, Аркуші А-4, музична композиція</p>	30хв.-60хв.	
----	--	--	---	-------------	--

		<p>абстрактнологічного мислення (ліва півкуля), розвиток вміння починати спілкування з</p> <p>емоційного зближення; формувати мотивацію на діяльність і активні особистісні настановлення.</p>			
Корекційний етап					

3.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Вправа «Розмоварук» 5. Вправа «Казковізачини» 6. Вправа «Підводне царство» 7. Рефлексія 	<p>програвання ролей, розпізнавання та вираження емоційних та поведінкових станів; вчити дітей доводити задум до образу; розвивати уяву, творчі здібності, розвитку міжпівкульної взаємодії, профілактика страху спілкування, вирішення конфліктів, розвивати уяву та творчі здібності дітей, вчити працювати в групі разом з іншими дітьми, виховувати повагу до інших.</p>	<p>плакат правила групи «Квітка», ватман, різнокольорові олівці або фарби з пензликами, музична композиція</p>	30хв.-60хв.	
4.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Етюд «Я - казковий герой...» 5. Динамічна вправа «Прогулянка у лісі» 6. Казковий портрет 7. Рефлексія 	<p>програвання ролей, розпізнавання та вираження емоційних та поведінкових станів; вчити дітей доводити задум до образу; розвивати уяву, творчі здібності, розвиток</p>	<p>плакат правила групи «Квітка», різнокольорові олівці або фарби, рукавички казкових героїв, аркуші паперу різної формату, музич</p>	30хв.-60хв.	

		у міжпівкульної взаємодії, розвиток творчого (наочнообразного) мислення (права півкуля), розвиток абстрактнологічного мислення (ліва півкуля)	на композиція «У лісі».		
5.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Казкові друдли 5. Динамічна вправа «Прогулянка у лісі» 6. Вправа «Вгадай казкового героя та його емоції» 7. Рефлексія 	вирішення конфліктів; розвиток фантазії та творчих здібностей; боротьба добра та зла; боротьба зі страхами; підвищення самооцінки; розвиток мліливості, рішучості, завзятості, розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочнообразного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактнологічного мислення (ліва півкуля), розвиток мислення, здатність перетворюватись у сценічний образ.	плакат правила групи «Квітка», друдли, зачини, музична композиція «У лісі».	30хв.-60хв.	

6.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Казка по виявленню страхів перед снами 5. Гра «Чарівні фарби» 	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочнообразного) мислення (права півкуля), розвиток	плакат правила групи «Квітка», зачин казки, різнокольорові олівці або фарби з пензликами,	30хв.-60хв.	
----	--	---	---	-------------	--

	6. Рефлексія	абстрактнологічного мислення (ліва півкуля), корекція страху перед сном, розвивати самоспостереження за власним емоційним станом.	аркуші паперу, музична композиція		
7.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Казка для виявлення страху самотності 5. Гра «Чарівні створіння» 6. Рефлексія 	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочнообразного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактнологічного мислення (ліва півкуля) профілактика та корекція страху самотності, розвиток креативності, емпатії, розвивати самоспостереження за власним емоційним станом та відчуттями	плакат правила групи «Квітка», зачин казки, повітряні кульки, фломастери, музична композиція	30хв.-60хв.	

8.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Казка для виявлення профілактики страху перед темрявою 5. Вірш “Страх-смішинка” 6. Рефлексія 	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочнообразного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактнологічного мислення (ліва півкуля), профілактика та корекція страху темряви, сформувані психологічні	вірш “Страхсмішинка”, плакат правила групи «Квітка»	30хв.-60хв.	
----	--	--	---	-------------	--

		навики подолання страху			
9.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. <i>Рухлива гра «Колобок».</i> 5. Ігри для зниження психоемоційного напруження та розвитку тактильно-кінестетичної чутливості і дрібної моторики руки: “Чутливі пальчики і долоньки”, “Міна”, “Чарівні візерунки” 6. Рефлексія 	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочнообразного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактнологічного мислення (ліва півкуля), профілактика страху самотності, страху не встигнути, зниження психоемоційного напруження та розвитку тактильнокінестетичної чутливості і дрібної моторики руки	плакат правила групи «Квітка» ящик з піском, аркуші паперу, різнокольорові олівці або фарби пензликами, музична композиція	30хв.-60хв.	

10.	<p>1. Привітання.</p> <p>2. Правила групи.</p> <p>3. Кінезіологічні вправи для рук</p> <p>4. <i>Гра «Відьма»</i></p> <p>5. Вправа “Казковий портрет”</p> <p>6. Рефлексія</p>	<p>розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочнообразного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактнологічного мислення (ліва півкуля), профілактика страху фізичного покарання, страху перед вигаданими істотами, вчити дітей доводити задум до образу; розвивати уяву</p>	<p>плакат правила групи «Квітка», аркуші паперу з різними карлючками, різнокольорові олівці або фарби з пензликами, музична композиція</p>	30хв.-60хв.	
-----	--	--	--	-------------	--

Казкотерапевтичне заняття за казкою

«Півник і двоє Мишенят»

Мета Навчальна: закріпити знання учнями змісту казки «Півник і двоє Мишенят», виділяти і правильно називати персонажів казки, дотримуватися послідовності при переказуванні казки; розвивати вміння відгадувати загадки про тварин (персонажів казок), спираючись на їх характерні ознаки; учити розуміти емоційні переживання персонажів на картинках, правильно їх показувати і називати **корекційно-розвиткова:** корекція мовленнєвої діяльності, пам'яті, мислення, уваги, сприйняття, емоційної сфери та координації рухів. **виховна:** виховання працелюбності, доброго ставлення дітей один до одного, взаємодопомоги.

Устаткування: зображення та ляльки тварин, ілюстрації до казки «Півник і двоє мишенят», маски-наголовники мишенят, ілюстрації до гри: «Хто в якій казці живе», будиночок з фанери, магнітофон.

Хід заняття:

1. Організаційний момент.

Школярі заходять до кімнати.

2. Ритуал входження в казку.

Колективна вправа. Учні стають у коло, беруться за руки і вихователь промовляє: «Сьогодні ми з вами за допомогою цього чарівного м'ячика помандруємо у казку. Якщо ви готові до цієї мандрівки, передайте м'ячик один одному по колу». (Діти передають м'яч один одному і він повертати до вихователя.)

Школярі чують стук в двері і звуконаслідування «няв». Педагогдефектолог звертається до них із питанням: «Діти, хто це?». Школярі відповідають. З'являється Котик, який по черзі вітається з кожною дитиною.

Він повідомляє учням, що хоче разом з ними пограти у цікаву гру «Відгадай» і запитує їх дозволу.

3. Відгадування школярами загадок.

Кіт загадує учням загадки, а відгадки-ляльки з'являються у віконці будиночка в разі правильної відповіді.

У норі хатинку має Пара довгих вушок, хліб, сирочок полюбляє.

Сіренький кожушок,

По підлозі тишком-нишком

Бігає сіренька...(мишка)

Живе вона на болоті.

Лиходій і забіяка,

Зелена, як трава.

«Ква-ква-ква-ква-ква-ква!» (Жабка)

Буже схожий на собаку.

І цілий день нам чути:

Він з'явився – ліс замовк,

Це лихий і лютий (вовк)

При цьому кожен персонаж передає свою характерну ознаку (голос або звуконаслідування, спосіб пересування).

Потім Кіт продовжує загадувати загадки, але тепер відгадки – це наочні картинки. В разі правильної відповіді педагог демонструє картинку і прикріплює її на дошці. Діти ще раз називають відгадку-зображення.

У куцах вона ночує

І на зайчика полює.

Вся руденька ця сестричка,

А зовуть її ...(Лисичка)

Ніч. Злодюжки довгохвості

До комори ходять в гості.

Хвать торбинку із зерном

І в шпаринку шусь бігом (Миші)

Влітку медом ласував,

Досхочу малини мав,

А як впав повсюди сніг

У барлогу спати ліг (Ведмідь)

Хвіст з узором,

Чоботи зі шпорами,

На пліт вилітає

«Ку-ку-ріку» всіх вітає. (Півник)

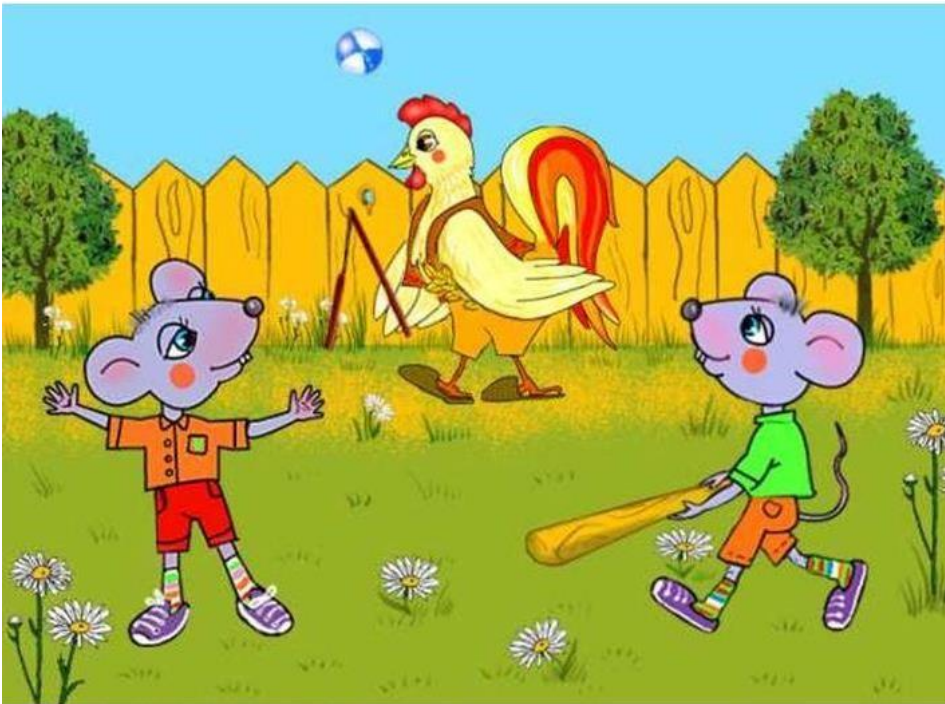

Кіт:

Ви молодці! Правильно відгадали всі мої загадки. Тепер уважно подивіться на два останні малюнки. (Педагог залишає на дошці малюнки із зображенням півника та мишенят). Хто на них зображений? (Відповіді дітей). Пригадайте казочку, в якій розповідається про півника та мишенят. Як вона називається? Діти, розкажіть мені цю казочку ще раз, будь ласка.

4. Переказ казки «Півник і двоє мишенят» учнями.

Учні за допомогою педагога по черзі розповідають казку. На дошці послідовно з'являються ілюстрації до неї.

0

5. Фізкультхвилинка.

Звучить пісенька «Печу печу хлібчик», діти танцюють і співають.

Спечем спечем хлібчик Дітям на обідчик.

Найбільшому – хліб місити,

А тобі – воду мносити,

А тобі – в печі палити,

А тобі – дрова рубати.

А малому – замітати. Тільки хліба напекли, Танцювати почали.

6. Аналіз казки.

Педагог ставить учням питання:

- Хто жив у хатинці?
- Хто знайшов колосок?
- Що зробив Півник із колоском?
- Що робили в цей час Мишенята?
- Чому мишенята прийшли до столу?
- Що сказав Півник Мишенятам?
- Що зробили Мишенята?
- Який настрої був спочатку у мишенят? Знайдіть картинку, на якій зображено веселих Мишенят.
- Чому Мишенятам стало соромно? Знайдіть картинку, на якій зображено присоромлених Мишенят.
- Яким був Півник?

7. Гра «Покажи казкового героя».

Педагог:

Діти, давайте зобразимо персонажів казки.

Спочатку школярі рухами показують дії Півника. (Півник молотить колосок, месе зерно до млина, місить пиріжки).

Потім учні отримують маски-наголовники мишенят.

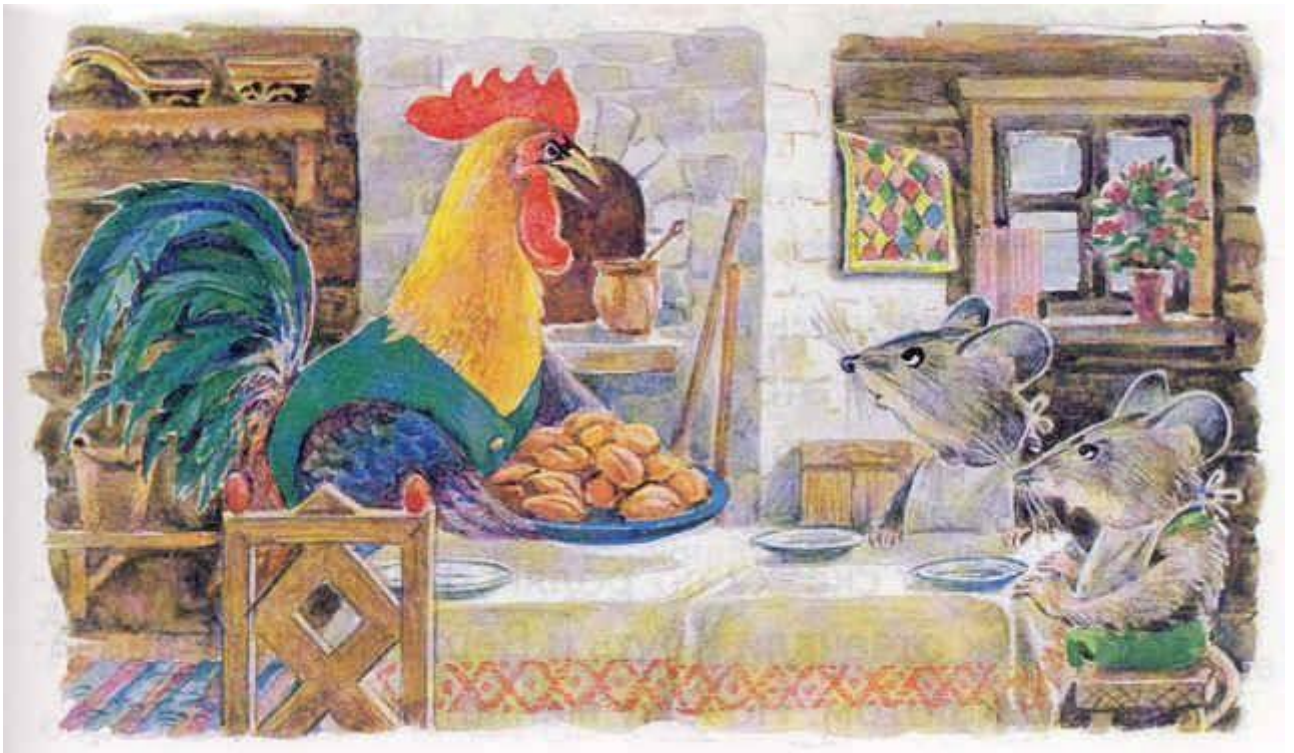
Педагог:

Пострибайте як мишенята. Покажіть радісних мишенят. Покажіть як мишенята соромляться. Чому вони засоромились?

8. Гра "Хто в якій казці живе".

Кіт пропонує вибрати з наявних картинок персонажів казки «Півник і двоє мишенят» (є зайві картинки, діти їх повинні виділити).

Кіт:

Діти, назвіть ще раз героїв казки «Півник і двоє мишенят». Хто вам сподобався найбільше? Чому?

9. Підсумок заняття.

Прощання з Котиком.

Він дякує дітям за казку і гру. Хвалить їх за правильне виконання завдань. Діти спільно з педагогом домовляються з Котиком про нову зустріч і прощаються з ним.

Казки В.О.Сухомлинського спрямовані на морально-етичне виховання

Назва твору	Виховна мета
«Крилата квітка»	Виховання радісного відчуття від спілкування з оточуючими.
«Павучок-повзунець і Мурашка»	Виховання вміння розпізнавати реальні наміри в діях оточуючих.
«Куди поспішали мурашки»	Виховання товариськості, бажання допомагати один одному, турботливості.
«Вовк і Зайчата»	Виховання турботливого ставлення до літніх людей; навичок обережності.
«Як Білочка Дятла врятувала»	Виховання вміння співчувати чужій біді, допомагати в скрутну хвилину.
«Їжачок і Світлячок»	Виховання вміння думати не тільки про себе, а й про інших.
«Фіалка і Бджілка»	Виховання відчуття радості від дружніх відносин, вміння застерігати від біди.
«Журавель і Папуга»	Виховання любові до Батьківщини, бажання долати перешкоди заради повернення на рідну землю.
«Мурашкамандрівниця»	Виховання бажання засуджувати лінь, осіб, що хочуть існувати за рахунок інших.
«Лисиччукпершокласник»	Виховування правдивості, чесності, вміння виправляти свої помилки.
«Гавеня і Соловей»	Виховання любові до мами, вміння співчувати, надавати посильну допомогу тим, хто потребує допомоги.

«Орач і Кріт»	Виховання відчуття різниці між колективним характером праці людей і особистісним у тварин.
«Одинока вербичка»	Виховання вміння самокритично ставитись перш за все до себе, тактовно поводитись з іншими.
«Що сталося з моїми дітками»	Виховання любові до мами, розуміння того, що мама любить своє дитя таким, яким би воно не було.
«Як Півник ночував на яблуні»	Виховання слухняності, Вміння виправляти свої помилки.
«Рибка й Жаба»	Виховання щирих, доброзичливих відносин між друзями, розуміння того, що заздрість до добра не доводить.
«Метелик і вогонь»	Виховувати відчуття міри, надмірна допитливість може призвести до біди.
«Білка й Сойка»	Виховання бажання засуджувати погані вчинки, на які завжди чекає покарання.
«Білка й Добра Людина»	Виховання любові до природи, бажання оберігати її красу та мешканців, не зловживати їх довірою.

Назва твору	Моральні норми та якості
«Зайчик і місяць»	Дбайливе ставлення до тварин, чуйність, вдячність, небайдужість до чужої біди.
«Куди поспішали мурашки»	Товариськість, бажання допомагати один одному, турботливість.
«Їжачок»	Працьовитість, подільчивість, товариськість.

«Як білочка дятла врятувала»	Любов до мешканців природи, бажання піклуватися про них, чуйність, взаємодопомога, співчуття, жалість, товарицькість, вдячність.
«Зайчик і горобина»	Взаємодопомога, товарицькість.
«Весняний вітер»	Турботливе ставлення до природи, вміння помічати і оберігати її красу.
«Лисиччині ліхтарики»	Співчуття, турбота про інших, небайдужість.
«Одне-єдине в світі макове зернятко»	Вміння цінувати дружбу.
«Флейта і вітер»	Скромність, вміння цінувати свою працю і працю інших, душевність, доброта.
«Лисиця й миша»	Сміливість, винахідливість, рішучість.
«Хай будуть соловей і жук»	Мудрість, повага до оточуючих.